

Γ. ΒΑΛΕΤΑ

ΤΑ ΝΕΑ ΛΕΣΒΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α΄.

Ο ΣΤΑΥΡΑΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ

Ἐπιτύπωση ἀπ' τὸν
ΠΟΙΜΕΝΑ Μυτιλήνης

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΗ

1935

ΤΑ ΝΕΑ ΛΕΣΒΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α΄.

Ο ΣΤΑΥΡΑΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ

Εισαγωγή.—Ἡ Μυτιλήνη μετὰ τὴν ἄλωση πέρασε χρόνια δύσκολα. Μιά γενικὴ νέκρα πέρα γιὰ πέρα (1). Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ῆ αἰ. ἀρχίζουν νὰ φαίνονται σημάδια ζωῆς. Κατὰ τὸ 1720 ζητᾶνε οἱ Μυτιληνιοὶ δάσκαλο ἀπὸ τὴν Πάτμο. Ὁ 18ῆ αἰ. εἶνε μιὰ σημαντικὴ περίοδος γιὰ τὸ νησί. Σ' ὄλα τὰ ἐπίπεδα—στὸ οἰκονομικόν, στὸ κοινωνικόν, στὸ πνευματικόν, σημειώνεται μιὰ κίνηση σύντονη—σὰ νὰ ζητᾶ ὁ τόπος νὰ κερδίσει τὴν καθυστέρησιν τῶσων χρόνων χαμένων.

Στὸ πνευματικόν ἐπίπεδο, ἀξιοσημείωτη εἶνε ἡ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση. Τὸ 1830 λειτουργοῦν ἀλληλοδιδασχτικὰ σχολεῖα σχεδὸν σ' ὄλο τὸ νησί· ἀκόμα καὶ στὰ μικρὰ χωριά. Τῆ σημασία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ θὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς ὅπως πρέπει, σὰ βάλει μὲ τὸ νοῦ, πὼς λίγα χρόνια πρὶν, οὔτε ἡ πρωτεύουσα εἶχε σωστὸ καὶ ταχτικὸν σχολεῖόν.

Πολὺ νωρὶς ἀρχίζουν νὰ λιγοστεύουν οἱ δάσκαλοι οἱ ξενοφερμένοι. Λιγοστεύουν στὰ σχολεῖα καὶ οἱ παπάδες καὶ περιορίζονται μόνον στὴν ἐκκλησιά, μὲ μόνη ἀποζημίωσιν τὸν τίτλον τοῦ δασκάλου. Στῆ θέσιν τοὺς ἔρχονται ντόπιοι. Δασκάλου σπουδασμένοι στῆ Σύρα, στὴν Ἀθήνα, ἄλλοι, αὐτοδιδασχοὶ, τελειοδιδασχοὶ.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους δασκάλους, τοὺς ντόπιους, στὸ νησί εἶνε ὁ **Σταυράκης ὁ Ἀναγνώστης**. Δάσκαλος—ποῦ θάλεγε τότε κατὶ σὰν ἀπόστολος κοινωνικὸς καὶ ἐθνικὸς—καὶ λόγιος. Σὰν αὐτὸν βγαίνουν καὶ οἱ μαθητὲς του—ποῦ πηγαίνουν πάνω στὰ σημάδια του. Δάσκαλοι καὶ λόγιοι. Ἀποτελοῦν τὴ σχολὴν του. Ἕνας συμπαθητικὸς ἀστερισμὸς. Στὸ μέσον του ὁ Ἀναγνώστης.

Βίος.—Γεννήθηκε στὸ Μανταμάδο (2) τὸ 1804. Ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι εἶτανε λιγαστοί. Εἶνε παιδί τῶν μεγάλων χρόνων. Τὸ

(1) Γιὰ τὴ μετὰ τὴν ἄλωση κατάστασιν τῆς Λέσβου γενικῶς, βλ. τὴ μελέτη μου: Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀγαλλιανὸς καὶ τὸ ἐν Λέσβῳ ἀναμορφωτικὸν ἔργον του, Ἀθήναι 1932, σ. 3—5.

(2) Σταυράκη, Α. Ἀναγνώστου, Ἡ Λεσβιάς φθὴ κ.λ.π., Σμύρνη, 1850, σ. 169.

1821 εΐταν ἀκόμα μαθητὴς στὴ Μυτιλήνη — μέσα στὸν ἀναβρασμὸ πού ξεχειλίσε μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 21. Θυμᾶται μὲ πόνο ἀργότερα τὴν κατάσταση τῶν πρώτων τοῦ χρόνων :

Ἡ μάχαιρα ἐπρόσταζεν, ἡ μάστιξ ἐδίοικε,
ὁ βάρβαρος ὡς ἰσχυρὸς τὸν Ἕλληνα ἀδίκει.
Οἱ Βίβλοι κατεκαίοντο, κ' αἱ γλῶσσαι τῶν σπουδαιῶν
ἀθλίως κατεκόπτοντο, καὶ τῶν λογίων νέων.
Σχολεῖα ἐκρημνίζοντο, καὶ προσταγαί, «Μὴ μείνη
παιδείας ἴχνος πανταχοῦ» κ' ἦν θρήνος καὶ δόδυν (3).

Λόγιος νέος κι αὐτὸς μὲ κομμένη τὴ γλῶσσα. Φτωχόπαιδο ! Οἱ γονεῖς τοῦ «μικρᾶς καταστάσεως, ἀλλὰ τιμίας καὶ ἐναρέτου». Ἡ μητέρα τοῦ Παλαιολογοῦ, ἐρχόταν ἴσα ἀπ' τὸ Βυζάντιο, ἀπ' τοὺς Παλαιολόγους, καὶ στοῦ πατέρα τοῦ Ἀντώνη Ἰωσκειμογλου τῆνομα, τόσα χρόνια σημαδέψανε τὸ μαῦρο τους τὸ πέρασμα. Κι ὁ γυῖός τὸ παράτησε. Ἔγινε στὸ Γυμνάσιο ἀρχαῖος σωστός. Ὡνομάστηκε Ἀντισθένης μὲ τῆνομα καὶ μὲ τὴ ψυχὴ, στὸν Ἐλικῶνα μὲ τίς Μοῦσες.

Πιερίδες, γλυκοφῶνας
ἄσατε ἀφ' Ἐλικῶνος
τὴν πανάριστον φῶδην.
Καί, ὦ Μοῦσαι, μελωθεῖτε,
τὴν Σοφίαν ἀνυμνεῖτε
μὲ τὴν πάντερπνον χορδὴν (4).

Τὰ πρῶτα γράμματα δὲν ξέρουμε ποῦ τὰ ἔμαθε. Φαίνεται πὼς δὲν ἄκουσε δάσκαλο. Σπούδασε μπροστὰ σιὸ ἀναλόγιο μὲ τὸ ψαλτήρι καὶ τὸ τυπικό. Κανονάρχης, λαμπασδάριος, ἀναγνώστης. Κι ἔμεινε Ἀναγνώστης, φεύγοντας γιὰ τὴ Σχολὴ τῆς Μυτιλήνης. Σὰ γύρισε βρῆκε στὴν πατρίδα σκολεῖο καὶ δάσκαλο ἀπὸ τὸ 1817 τὸ Γρηγόριο Σκοπελίτη. Ἔγινε κι αὐτὸς δάσκαλος συνεργάτης του, ἀπὸ τὸ 1822 ὡς στὸ 1830. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς εἶταν ἄξιος καὶ τέτιοι-τέτιοι εἶτανε τότε περιζήτητοι στὰ χωριά. Κατόρθωμα καὶ ἀπόκτημα γιὰ ἓνα χωριὸ εἶταν τότε νὰ βρεθῆ ἓνας καλὸς δάσκαλος. Πλειοδοτοῦσανε γιὰ νὰ τὸν πάρουν. Κι ὁ Μανταμάδος ἔμεινε πίσω στὴν πλειοδοσία τῶν Ἀγιαπαρασκευωτῶν, ποῦ πῆραν τὸ 1830 τὸν Ἀναγνώστη σχολάρχῃ τῆς νεοσύστατης Σχολῆς τους. Πέντε χρόνια ἔκανε στὴν Ἀγιαπαρασκευὴ. Ἔβαλε τὰ θεμέλια τῆς παιδείας τῆς (5). Σημαδεύτηκε τὸ πέρασμά του μὲ μιὰ γόνιμη δράση ἑλληνικὴ, ἔθνικὴ. Μὲ μαθητές, μὲ συνέχεια. Ἀργότερα μὲ κρυφὸ καμάρι ἀνιστοροῦσε τοὺς καρπούς τῆς σχολαρχίας του. Οἱ μαθητές του ! Μὲ τὰ ὀνόματα τὰ

(3) Ὁ. π. σ. 27, στ. 306—308 καὶ σ. 25, στ. 278—282.

(4) Τὸ κομμάτι, μαζί μὲ λίγες βιογραφικὲς πληροφορίες, τὸ ὄφειλο στὸ λόγιο Οἰκονόμο Μυτιλήνης Πρόδρομο Ἀναγνώστη. Στὰ χέρια του βεβήσκειται χειρόγραφη συλλογὴ ποιημάτων μὲ τὸν τίτλο «Ποιήματα Σταυρακίου Ἀναγνώστου, διδασκάλου Λεσβίου». Ἡ στροφή ἀνήκει σὲ ποίημα μὲ τὸν τίτλο «Εἰς τὴν σοφίαν παιανικὸς ἕμνος», καὶ μὲ τὴν ὑποσημείωση: «Τὸν παρόντα ἕμνον συνέταξα ὡς γυμνασιᾶ μου εἰς τὴν ποιητικὴν κατὰ τὸ 1821».

(5) Χρ. Παρασκευαΐδη, Ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τῶν Σχολείων Ἀγίας Παρασκευῆς, Νέος Ἄγιος (ἐφ. Ἀγιαπαρασκευῆς) 4 τοῦ Νοέμβρ. 1931, σ. 2 γ.

άρχατα πού τούς ἔδωσε κι ἔμειναν : 'Αριστείδης, 'Υάκινθος, Ξενοφῶν (6). «Τρεῖς ἐπιμελεῖς καί ἀξιάπεινοι νέοι ἐκ τῆς κωμοπόλεως ταύτης διδασκαλεύουσιν ἐπὶ τῆς νήσου σήμερον, μαθηταί μου χρηματίσαντες» (7).

'Απὸ τὸ 1835 ἴσαμε τὸ 1849 ὁ 'Αναγνώστου εἶνε σχολάρχης στὴν Καλλονὴ καὶ στὸ Μανταμάδο. Τότε παντρεύεται μιὰ χωριανή. Γυρίζει τὸ νησί, μαζεύει, μελετᾷ καὶ σπουδάζει. Τὸ 1849 (8) τὸν προσκαλοῦν στὴ Σχολὴ τῆς Μυτιλήνης ἑλληνοδιδάσκαλο. Στὸ μεταξὺ εἶχε πάει στὸ χατζηλήκι καὶ τίς ἐντυπώσεις του μᾶς τίς ἔδωσε σ' ἓνα διαλογικὸ ποίημά του : 'Ο προσκυνητῆς (9). «Τὰ στήθη μ' ἀγαλλίασαν», γράφει, σάν ἀντίκρουσε τὰ βουνά τὰ λεσβιακά ὁ ἔραστής τοῦ νησιοῦ. 'Ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος Μυτιλήνης βγάξει τὴ Λεσβιάδα μὲ συνδρομὲς φιλομούσων Λεσβίων. Τὸ 1855—1856, καθὼς φαίνεται (10), τὸν παίρνουν οἱ 'Αἰθαλιῶτες ἑλληνοδιδάσκαλο διὰ τὴ Σχολὴ τους, πού ἀνασυστήθηκε κεῖνα τὰ χρόνια. Αὐτὸ ἔγινε πάλι μὲ πλειοδοσία, ἔπειτα ἡ καινούρια θέση εἶταν καλλίτερη, ἀνώτερη μὲ σχολάρχῃ τὸν 'Ανδρέα Τόμπρα καὶ καθηγητὲς τὸ Ν. Βελεργῆ, τὸν Κύριλλο Παπαδόπουλο, τὸ Δημήτριο Σταυρίδη, τὸ Μανταμαδιώτη 'Ιωάννη Εὐστρατιάδη (11). «Ὁμως πολὺ τοῦ κόστισε, φαίνεται, ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ νησιοῦ. — 'Αν εἶνε δικό του τὸ ἀνυπόγραφο κομμάτι (12) : «Στίχοι υἱοῦ μακρὰν τῆς πατρίδος εὐρισκομένου». — Στὸ 'Αἰβαλὴ ἔκανε ἴσαμε τὸ 1867 (13). Σπούδασε τὸ γιοῦ του, πάντρεψε τὴν κόρη του. Τύπωσε τὰ ἄλλα βιβλία του καὶ δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσει στὸ νησί. Πέθανε στὸ ξένο μέρος, σὲ χῶμα βαρὺ—τόσο βαρὺ γιὰ τὸν 'Αναγνώστη ἀλήθεια.

* * *

Ἔργο.—«Εἶμαι καὶ ἐγὼ μουσικὸς καὶ γνωρίζω κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν ἀμφότερα τῆς μουσικῆς τὰ συστήματα», γράφει (14). Πραματικά εἶταν ψάλτης καὶ μουσικός. 'Αγαποῦσε πολὺ τὴ μουσικὴ. "Ἐκανε καὶ εἰδικὴ ὑποθήκη στοὺς νέους :

'Εάν ὑπάρχη ἡδονή, πλεόν ἀφωτέρα,
πρέπει νὰ εἶν' ἡ μουσικὴ, πασῶν ἱερωτέρα.
'Ὅταν τὴν ἀποκτήσητε, θέλειτ' ἀγαλλιάσθε.

'Αλλὰ τὴ μουσικὴ κατὰ τὸ Λεσβιακὸ σύστημα

(6) Εἶταν συνήθεια τότε, χαρακτηριστικὴ τῶν φιλολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς, νὰ παίρνουν δάσκαλοι καὶ μαθητὲς ὀνόματα ἀρχαία.

(7) Λεσβιάς, δ. π., σ. 163.

(8) Σταυράκη Α. 'Αναγνώστη, Ἡ Λεσβία Σαλαῶ, 'Αθ., 1870, σ. 224—25.

(9) Σ. 'Αναγνώστου, δ. π., σ. 296.

(10) Σ. 'Αναγνώστη, δ. π., σ. 313, στίς ἐξετάσεις τίς δημόσιες τοῦ 1855 ἦταν στὴ Μυτιλήνη. Πάντως τὸ 1857, στίς ἀρχῆς τοῦ χρόνου μαρτυρημένα βρίσκεται στὸ 'Αἰβαλὴ. Βλ. αὐτ., σ. 300.

(11) Κατὰ μιὰ ὑποσημείωση του, δ. π., σ. 306, σημ. 1.

(12) Σ. 'Αναγνώστη, δ. π., σ. 325—6.

(13) Τοῦ ἴδιου, δ. π., σ. 296.

(14) Στ. 'Αναγνώστου, Λεσβιάς, δ. π., σ. 94.

Διό σπούδαζ' ἐπιμελῶς τὸ σύστημα τὸ νέον
Λεσβιακόν, ὡς ἀληθῶς, ὡς εὐκολόν, ὥραϊόν (15).

Τοπικιστῆς σάν τὸν Ἀναγνώστου, ἐραστῆς καὶ ζηλωτῆς
κάθε Λεσβιακοῦ, δὲν μποροῦσε παρά μ' ἐνθουσιασμό νά ὑπο-
στηρίξει τὸ κατασκευοφαντημένο αὐτὸ σύστημα. Μὲ φανατισμό,
μὲ λύσσα «ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς ἀληθείας, τῆς συνειδήσεώς μου,
τοῦ Θεοῦ . . .», διαμαρτύρεται «ὅτι τὸ Λέσβιον σύστημα εἶνε καὶ
ὀρθόν καὶ ἀθῶν καὶ εὐκολόν καὶ οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν φέρει εἰς
τὰ ἱερά ἐκκλησιαστικά ἄσματα . . .» Βοήθησε τὸ Γ. Λέσβιο καὶ
χρηματικά στὴν ἔκδοσιν τῆς διτόμου Μελιφώνου Τερψινόης (1847).
Ἐξακολουθοῦσε δὲ ἴσαμε τὰ στερνά του νά προπαγανδίζει καὶ
νά πουλᾷ τὰ βιβλία του (16).

Τὸ 1870 ἔβγαλε κι ὁ ἴδιος μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Νικολάου
Δ. Βλαχάκη, εἰδικοῦ μουσικοῦ, τὴ Σαπφῶ τῆ Λεσβία (17). Ἐνα
τόμο τονισμένων τραγουδιῶν ὄχι ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ «ἐξωτερι-
κῶν κατὰ τὸ Ἑλληνικόν, Εὐρωπαϊκόν καὶ Ἀσιατικόν ὕφος». Περ-
ριέχει πολλὰ καὶ διάφορα. Συνθέσεις τοῦ Βλαχάκη καὶ δικές
τοῦ μερικές. Τὰ περισσότερα εἶνε παρμένα, καθὼς γρά-
φει, ἀπ' τὴν Εὐτέρπη, Πανδώρα, Ἀρμονία. Ἐχει καὶ πολλὰ
τουρκικά κομμάτια. Μανέδες, σαρκιά, παρμένα ἀπ' τὴ Σειρῆνα.
Ἐχει τονισμένα κομμάτια τοῦ Σούτσου, τοῦ Ραγκαβῆ, τοῦ Σο-
λωμοῦ κ. ἄ. κ. ἄ. Χρησιμώτατο βιβλίον. Κλείνει τοὺς σκοποὺς,
τὴ ψυχικὴ διάθεσιν τῆς ἐποχῆς του. Στὸ τέλος ἔχει δυὸ παραρτή-
ματα δικά του. Τὸ ἓνα εἶνε ἐρμηνεῖα τῆς μουσικῆς γραφῆς καὶ
κατὰ τὰ δυὸ συστήματα, «ὅπως οἱ μὲν πρώτοι γνωρίζωσι τινὰ
σημεῖα τῆς τῶν δευτέρων γραφῆς, οἱ δὲ δεύτεροι μάθωσι τὰ τῆς
λεσβιακῆς μεθόδου». Προπαγάνδα! Τὸ ἄλλο «Αὐτοσχεδιά τινὰ
ἄσματα, ποιηθέντα καὶ τονισθέντα ὑπὸ Σταυράκη Α. Ἀναγνώ-
στου τοῦ Λεσβίου». Ὡδές, ἄσματα εἰς ἐξετάσεις, πολυχρονισμοί,
δεήσεις—ἄλλα κομμάτια πού ἔχουν ἐκτελεστῆ ἀπὸ τοὺς μαθητῆς
του σὲ γιορτῆς σχολικῆς. Εἶνε σημασμένα μὲ δικό του σύστημα.
Κάθε γράμμα δηλώνει καὶ ἓνα τόνο. Π τὸν Πά, Β τὸν Βοῦ κλπ.
«Ἐτονίσθησαν, γράφει, οὕτως, ὅπως καταδείξωμεν τὸ δυνατόν,

(15) Τοῦ ἴδιου, ὁ. π., σ. 94, στ. 96—7 καὶ σ. 94, στ. 104—5.

(16) Βλ. στὸ τέλος τοῦ Αἰωνίου Καλενδαρίου τοῦ ἀγγελία, ὅπου κατάλο-
γος τῶν βιβλίων τοῦ Λεσβίου ἀνακαταμένος μὲ τὰ δικά του. Γιὰ τὸ Γεώργ.
Λέσβιο, βλ. Λεσβιάδα, ὁ. π., σ. 62—63. Ἐπανάληψιν τοῦτον ἔγινε ἀπὸ τὸν
Π. Ψάλτη, Λέσβος (Λεύκωμα), Ἀθ. 1934, σ. 178—181. Χρησιάζεται μιά ἐργασία
ἀναλυτικὴ γι' αὐτὸ τὸν ἄνθρωπον. Τοῦλάχιστο τί βιβλία τύπωσε :

Στὴ Μελίφωνο Τερψινόη τοῦ Λεσβίου ἔχει περαστή στὸν τίτλον τὸ ὄνομα
τοῦ Ἀναγνώστη ὡς «φιλομουσοῦ ἐπιμελητοῦ καὶ χορηγοῦ». Καὶ στοὺς δυὸ τό-
μους τῆς ὑπάρχοντος στίχου τοῦ Ἀναγνώστη: Ὡδὴ εἰς τὴν παροῦσαν Μελίφω-
νον Τερψινόην. Στίχοι εἰς τὴν νῆσον Μυτιλήνην, γενέτειραν τοῦ Μουσικοδιδά-
σκαλου Γεωργίου τοῦ Λεσβίου, Ὡδὴ εἰς τὸν Εὐβοίας Νεώφυτον. Στὸ Β' τόμον
ἐπίσης: Τετραστίζον εἰς τὴν Μελίφωνον Τερψινόην καὶ ἓνα ἄλλο: Οἱ ἐκδό-
ται πρὸς τοὺς μουσικοὺς.

(17) Ἡ Λεσβία Σαπφῶ, ἦτοι ἄσματολόγιον ἐξωτερικῶν ἄσμάτων, Ἀθ.,
1870, 8ον, σ. ια' † 250. (Βιβλιοθήκη Π. Στεφανίδου, Πλωμαρίου).

τοῦ καὶ οὕτω πως τονίζειν». Στὸ τέλος ἔχει τὸν «Περικτικὸν Κανόνα τοῦ Δαπόντε.

*
*

Ἐνακατωμένοι μετὰ τὰ ἐκκλησιαστικά ὁ Ἄναγνώστης, ἔβγαλε τὸ 1869 τὸ «Αἰώνιον Καλενδάριον» (18). Ἱστορία, ἐξέταση τῶν ἡμερολογίων, χρονολογίες, ἡμερομηνίες, ἑορτολόγια, αἰώνιον καλενδάριον. Μὲ πίνακες, μετὰ διασαφῆσεις. Στὸ τέλος ὁ δάσκαλος κάνει καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ σύσταση τοῦ γονιοῦ καὶ δασκάλου γιὰ τὰ ἐγκαινία τοῦ καλενδαρίου τὴν πρωτομαρτίαν. «Διηνεκῶς νὰ παραγγέλλωσιν εἰς τὰς θυγατέρας των, ἀντὶ νὰ δένωσι τὴν ποικίλην κλωστήν τοῦ Μαρτίου, διὰ νὰ μὴ μαυρίσωσι τὰ πρόσωπα εἰς τὰς χεῖράς των, νὰ μὴ ἀναγινώσκωσι μυθιστορήματα, καὶ δεῦτερον, νὰ μὴ σπογγαρίζωσι τόσον συχνὰ καὶ τόσον ἀπρόσεκτα τὰς οἰκίας των. Τὰ μυθιστορήματα . . . φθείρουσι τὴν ψυχὴν των, τὰ σπογγαρίσματα βλάπτουσι πρὸς ὄφελος μόνον τῶν ἰατρῶν χωρὶς ἄλλο τὸ σῶμά των· καὶ ἐπὶ τέλους ἀώρως καὶ πρὶν καιροῦ χάνουσιν ἢ πρὶν ἢ μετὰ τὸν γάμον, καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν των». Ἡ διαφορὰ εἶνε πῶς τὰ τότε μυθιστορήματα δὲν εἶταν ἄσεμνα ὡς τὰ σημερινά. Ἡ Λεσβιάδα (19) εἶνε τὸ γνωστότερον καὶ κύριον βιβλίον τοῦ Ἄναγνώστη. Τί εἶνε ἡ Λεσβιάδα; Μιὰ Λεσβολογία γενικῆ. Ἐγκώμιον τῆς Λέσβου μετὰ παραρτήματα μακρὰ ἱστορίας, γεωργίας, τοπογραφίας, λαογραφίας, γραμματολογίας τῆς Λέσβου. Κάτι παραπάνου: ἕνα βιβλίον γεμᾶτο μετὰ τὴν ἀγάπην τοῦ νησιοῦ — τὸν ἔρωτα. Ἡ ἀρχαία τῶν ποιητῶν καὶ τῶν καλλιστειῶν Λέσβος, μετὰ τὴν ἔνδοξον τὴν ἱστορίαν της—ἡ σημερινὴ πάλιν, ἡ σκλάβαν, ἡ ἀδόξον, ἡ ὡμορφὴν καὶ ἡ λαχταριστὴν, ποῦ πρέπει νὰ γίνῃ ὡς τὴν παλιάν, καὶ ἀρχισε καὶ ὅλας. Ἰσον νὰ σηκωθῇ ἐναντία στὸν Τύραννον. Αὕτη εἶταν ἡ γλῶσσα τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ, ἡ σκεπασμένη. Ἄλλὰ ὁ Ἄναγνώστης τὸ λέει καὶ καθαρά καὶ εἶνε περιέργον πῶς δὲν τὸν καταδιώξαν οἱ τουρκικὲς ἀρχές.

Κ' οἱ αἰμοβόροι τύραννοι, ζητοῦν ἀπαιδεύσαν,
τυφλῶν λαῶν κυβέρνησιν καὶ φῶτων ἀπουσίαν . . .
Ὁ Ἕλληνας ἀτρόμητος πῶς τώρα δειλιάζει,
λαγοῦ καρδίαν ἔλαβε καὶ κνώδαλα τρομάζει . . .
Ἄ! ἄρα γὰρ ἡ λύτρωσις πότε θὰ ἀνατείλῃ;
κι' ὁ ἄρτος εἶνε μισθὸν εἰς βουλωμένα χεῖλην (20).

Τὸ βιβλίον εἶνε γεμᾶτο ἀπὸ πατριωτισμοῦ, ἀπὸ θρησκευτικότητος, καὶ ἀπὸ τοπικισμοῦ. Οἱ στίχοι του, οἱ διδασκαλικοὶ του, οἱ συμβουλές του, τὰ ἱστορικὰ του, διδάξανε καὶ συγκινῆσανε τρεῖς λεσβιακὲς γενιές. Εἶνε εὐρύτητα γνωστὸ ὡς ὅλο τὸ νησί. Οἱ στί-

(18) Καλενδάριον Αἰώνιον. Ἀθήναι, 1869, 8ον, σ. 107 + 174. Χωρὶς προμετωπίδα. (Βιβλιοθήκη Λέσχης Μολύβου).

(19) Ἡ Λεσβιάς φῶς, ἡ ἱστορικὸν ἐγκώμιον τῆς νήσου Λέσβου μετὰ σχολίων καὶ παραρτήσεων καὶ χωρογραφικῶν πινάκων ἐν τῷ τέλει, ὑπὸ Σταυράκη Α. Ἄναγνώστη τοῦ Λεσβίου. Ἐν Σμύρῃ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἰωσήφ Μάγνητος, 1850, 8ον, σ. 232 (σπανιότατον βιβλίον. Παρ' ἐμοί).

(20) Λεσβιάς, ὁ. π., σ. 26, στ. 298 κ. ἄ.

χοι του οἱ κακότεχοι, οἱ πολλοί, οἱ φλύαροι, ὁ τόνος του ὁ δι-
θυραμβικός, ὁ ἀφελῆς δὲν μᾶς εἶνε ἀνεχτὰ σήμερα. Μὲ δυσκολία
διαβάζονται. "Ὅ,τι ὀπωσδήποτε μᾶς εἶνε εὐπρόσδεχτο σήμερα,
εἶνε ἡ ἀγάπη, ὁ ἔρωσ τοῦ νησιοῦ, ποῦ τὸν νοιώθει κάθε Λέσβιος,
ἐκεῖνος ὁ ἴδιος, στὸν ἴδιο τόνο ποῦ φανερώναται στὶς σελίδες
τοῦ Μυριβήλη καὶ στοὺς στίχους τοῦ Κόντου. Σ' αὐτὸ ὁ Ἄναγνώ-
στησ ἀποβλέπει μόνο. Ξέρει τὴν δύναμια του.

Θέλω ἐπισύρει γέλωτα ἴσως πολλῶν ἀνθρώπων...
Πῶσ, ἀνθρώπε, ἐτόλμησεσ τὴν ἄχαριν ᾠδὴν σου
νὰ ψάλλῃσ ἀνευ τῶν Μουσῶν τὴν θεῖαν ἔμπνευσίν σου!
Χρέσ πρὸς τὴν πατρίδα μου νομιζῶ ἐκπληρώνω,
ἀν κ' εὐτέλῃ ψελλίσματα νηπιῶσ διαθρώνω (21).

Ζητᾶ νὰ τοῦ συμπαθήσουν νὰ φιλήσει μὲ τὰ χεῖλια ποῦ
ἔχει νὰ ἐκφράσει τὸν ἐνθουσιασμό, τὸ θαυμασμό καὶ τὴν ἀγάπη
του μὲ τὰ ψελλίσματά του τὰ νηπιῶδη. Ἐξυμνεῖ τὴ Λέσβο τὴν
ἀρχαία, τίς δόξες της, τὰ μεγαλεῖα της, τοὺς σοφοὺς, τὰ καλλι-
στεῖα της. Περνᾶ τὴ μεσαιωνικὴ τὴν ἱστορία, ἔρχεται στὴ νεωτέ-
ρα. Ὑμνεῖ καὶ θαυμάζει.

Ἄνεξάρτητο τμήμα τοῦ βιβλίου εἶνε ἡ ἔμμετρη πάλι «πρὸς
τὴν Λεσβίαν νεολαίαν παραίνεσις». Κλίνει ὅλη τὴν ἠθικὴ—ὅλη τὴ
ψυχουσύνθεση τῆσ ἐποχῆσ ἐκείνης. Αὐτὸ κάνει σήμερα καὶ τὴ θετι-
κώτερη ἀξία της. Κανόνες συμπεριφορᾶσ, ἠθικῆσ συμβουλῆσ, πα-
ραγγέλματα. Μ' αὐτὰ νομιζει ὁ Ἄναγνώστησ θὰ γίνεῖ μιά μερα
ἄξια ἢ σημερινὴ νεολαία νὰ φιάσει τὰ ἔργα τῆσ παλιᾶσ Λέσβου.
Νὰ καὶ μιά ὑποθήκη μὲ σημερινὴ ἀμειωτὴ ἰσχὺ, ἀφοῦ διαλυθῆ-
κανε οἱ γεωργικῆσ σχολῆσ κι αὐξάνει τὸ πνευματικὸ μᾶς προ-
λεταριάτο μερα μὲ τὴ μερα :

Τεκτονικῆσ ἐπάγγελμα ἢ ἔργου Γεωργίασ
περιφρονεῖν μὴ θέλετε, ὡσ καὶ Ἀμπελουργίασ.
Αὐτὰ τὸν ἄρτον τῆσ ζωῆσ, μᾶς δίδουσι, μᾶς τρέφουσι.
μᾶς συντηροῦν κι' ἀσφάλειαν καὶ ἀνεσίαν παρέχουσι...
Δίδεσθε εἰς τὸ Ἐμπόριον καὶ εἰς τὴν Ναυτιλίαν
καὶ τῶν βαναύσων μάθετε τεχνῶν τινα τιμίαν.
Τὰ πάντα εἶνε ἔντιμα ἐκτὸσ τῆσ ἀεργίασ... (22).

Αὐτοὶ οἱ χριστιανικοὶ στίχοι πρέπει ν' ἀκουστοῦν ἀπ' τοὺς
πλουσίους :

Ποῦ οἱ δυνάσται τοῦ παντός ; ποῦ πλοῦσιοι μεγάλοι ;
Τὴν θέσιν των παρήτησαν καὶ τὴν κατέχουσι ἄλλοι.
Ἄλλ' οὐδὲ ἴχνος φαίνεται, τῆσ κείνων δυναστείασ,
ἐκτὸσ ἐὰν εἰργάσθησαν, ἔργα φιλανθρωπίασ (23)

Αὐτοὶ πάλι ἀκούονται συχνὰ σήμερα, μάλιστα σὲ πρυτανι-
κοὺς λόγους :

Τὰσ λέξεισ βρασιζοντες, ζητεῖτε τὰσ αἰτίας
καὶ τὰσ πηγὰσ ἰχνεῦετε ἀπάσης ἀληθείασ.

-
- (21) Λεσβιάσ, ὁ. π., σ. 9, σ. 6—10.
(22) Λεσβιάσ, ὁ. π., σ. 96, στ. 110—118.
(23) Λεσβιάσ, ὁ. π., στ. 92 καὶ σ. 187.

Πολλά μέρη τῆς Λεσβιάδας θὰ τὰ ὑπογράφανε μ' εὐχαρίστηση κι οἱ Σοῦτσοι. Τέτια εἶταν ἡ ποίηση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ σημαντικώτερο τμῆμα τοῦ βιβλίου εἶνε οἱ σημειώσεις καὶ τὰ ἱστορικά παραρτήματα. Μιά σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Λέσβου ἀπὸ τὸ Μακαρέα ὡς στὸ 1840. Ἡ πρώτη στῆν Ἑλληνικῇ ἱστορικῇ ἐργασίᾳ γιὰ τὸ νησί. Μιά μεγάλη σημείωση γιὰ τοὺς νεωτέρους Λεσβίους λογίους—χρησιμώτατη σήμερα γιὰ τὶς βιογραφικὲς καὶ ἄλλες πληροφορίες τῆς. Πολυτιμώτατη ἡ περίληψη (σ. 151 κ. π.) τοῦ περιεχομένου ἑνὸς κώδικα τοῦ 16ου αἰ. τῆς Μητρόπολις Μυτιλήνης. Ἀλλὰ κυρίως ἡ τοπογραφία τῆς Λέσβου - διαβάστηκε χρόνια καὶ γιὰ σχολικὸ βιβλίο. Πληροφορίες διάφορες. Γιὰ τὸν πληθυσμὸ, γιὰ τὰ σκολεῖα, γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, ἦθη καὶ ἔθιμα, ἐνθυμίσεις, παραδόσεις, τοπωνύμια κ. ἄ. Ὅλα αὐτὰ κάνουν τὸ βιβλίο μιὰ χρησιμώτατη ἱστορικὴ πηγὴ γιὰ τὴ μελέτη κυρίως τῆς Λέσβου τῆς ἐποχῆς του. Προσπαθεῖ νὰ ἐτυμολογήσῃ καὶ τοπωνύμια, καὶ προσπαθεῖ ὅλα νὰ τ' ἀναγάγῃ σὲ ἀρχαῖα ὀνόματα. Ὁ Μανταμάδος ἀπὸ τὸ Μαντῶ-μάντις κ. ἄ. «Μωρολόγους» τὶς χαρακτηρίζει ὁ μακαρίτης Γιάννης Δελῆς (24) τὶς ἐτυμολογίαις τοῦ Ἀναγνώστη. Ἀλλὰ ποῦ βρισκόταν τότε ἡ γλωσσολογία ἢ τοῦλάχιστο εἶχαν ἀρχίσῃ νὰ προσέχουν τὰ τοπωνύμια ;

* *

Μιά μελέτη (25) τοῦ Ἀναγνώστη, γιὰ τὴ Λέσβο τοῦ 1870—ἐπιγραφές, σκολεῖα, κίνηση κλπ.—βρῆκα στὸν Ἰλισσό. Χρησιμώτατη κι αὐτή. Ἀπὸ τὸν κ. Μανουὴλ Γεδεὼν ἔμαθα πὼς τὰ Κυδωνιακά, ποῦ βγήκαν τὸ 1844, εἶνε γραμμένα ἀπὸ τὸ γιατρό Ζωντανὸ μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Σταυράκη Ἀναγνώστου. Οὔτε τὸ βιβλίο ὅμως μπόρεσα νὰ βρῶ, οὔτε τὴν πληροφορία ὀπωσδήποτε νὰ ἐξακριβώσω. Ἴσως ἡ ἀνώνυμος ἢ ἀγνωστος νὰ ὑπάρχουν σκορπισμένες σὲ διάφορα ἐντυπα κι ἄλλες ἐργασίαι τοῦ Ἀναγνώστη. Καὶ δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ ἄλλον ἀπ' αὐτὸν ὡς συγγραφεὴ τῆς ἀνώνυμης ἐργασίας γιὰ τὶς Κυδωνίες, στὸ περιοδικὸ Χρυσᾶλλίδα τοῦ 1864 (26).

* *

Τὸ 1868 ὁ Ἀναγνώστης χάρηκε καὶ τὴν ἀναγνώριση. Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Πόλης (27) τὸν ἔκανε μέλος του ἀντεπιστέλλον, τιμώντας τὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ τὴ συγγραφικὴ δράση του. Μιά τόσο τιμῆ, ποῦ τοῦ γλύκανε χωρὶς ἄλλο τὶς στερνὲς μέρες του, ἀξίζε ἀλήθεια στὸν Ἀναγνώστη καὶ τοῦ ἀξίζει καὶ σήμερα καὶ πάντα, μάλιστα ἀπὸ τὸ νησί. Δάσκαλος ἀρετῆς καὶ φρονήματος, μόρφωσε γενιὲς πάνου στὸ νησί στὰ πρῶτα καὶ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια, κι ἀπ' τὸ ὑστέρημα τοῦ χρόνου του, ἀπὸ

(24) [Ἰω. Ν. Δελῆ], Οἱ Γατελοῦζοι ἐν Λέσβῳ, Ἀθ., 1901, σ. 71.

(25) Σ. Α. Ἀναγνώστου, Ὅλιγα τινὰ περὶ Λέσβου, Ἰλισσός Γ' (1870) σ. 332—335 κ. π.

(26) Αἱ Κυδωνίαι, Χρυσᾶλλίς II (1864) σ. 231—235.

(27) Βλ. Περιοδικὸν Ὁ ἐν Κπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. Δ' (1868) σ. 228 α' (συνεδρία τῆς 29 τοῦ Ἀπριλίου 1868).

τὸ σισύφειο διδασκαλικὸ ἔργο, ἔγραψε τὴ Λεσβιάδα — ἱστορικὴ πηγὴ τῆς μετεπαναστατικῆς κυρίως Λέσβου. Τὸ πέρασμά του ἄφησε σημάδια καὶ συνεχίστηκε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του — τὴ σχολὴ του.

Πολὺ νωρὶς ὁ Ἄναγνώστης ἔγραφε, καθὼς εἶδαμε μὲ καμὰρι κρυφὸ : « Τρεῖς ἐπιμελεῖς καὶ ἀξιεπαινοὶ νέοι ἐκ τῆς κωμοπόλεως ταύτης διδασκαλεύουσιν ἐπὶ τῆς νήσου σήμερον, μαθηταὶ μου χρηματίσαντες, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Ὑάκινθος, ὁ Ξενοφῶν ». Ἄρχαῖα ὀνόματα ! Ὅπως ἐκεῖνος εἶχε γίνοι στο γυμνάσιο Ἀντισθένης, ὄνομα καὶ πρῶμα ἀρχαῖος, ἔτσι βάπτισε καὶ τοὺς μαθητὲς του μὲ ἀρχαῖα ὀνόματα. Κι ἐκεῖνοι τὰ κρατήσανε μὲ περηφάνια καὶ μὲ εὐλάβεια σ' ὄλη τους τὴ ζωὴ, ὅπως κρατήσανε κι ἐκάνανε ἐπαγγελία τους τίς διδασχὲς τοῦ Ἄναγνώστη — τὴν πνοὴ του. Τὸ φρόνημα, τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἔργου, τὸν πατριωτισμὸ, ποὺ τραβοῦσε τὴ ζωηρὴ του περιφέρεια ἀπὸ τὸ κέντρο ἐνὸς θερμοῦ τοπικισμοῦ — τῆς ἀγάπης, τοῦ πάθος καλλίτερα, γιὰ τὸν τόπο τους. Καὶ οἱ τρεῖς τοὺς Λεσβολόγοι — καὶ Λεσβοπαθεῖς σὰν τὸ δάσκαλό τους.

Γεώργιος Ἀριστείδης. — Πρῶτος καὶ καλλίτερος μαθητὴς τοῦ Ἄναγνώστη εἶνε ὁ Γεώργιος Ἀριστείδης (28) (πολλὰς φορὲς βάζει καὶ τὸ πατρικὸ τοῦ Ἀντιωνιάδης Πάππης).

Βίος. — Γεννήθηκε στὴν Ἁγιά Παρασκευὴ τὸ 1816. Μέσα στὴν ἀναμπαμπούλα τῶν μεγάλων χρόνων ! Ἐξῆ χρονῶ παιδί ὄρφανεύτηκε. Μὲ συντριβὴ θυμᾶται ἀργότερα τὸ μαῦρο χαμὸ τοῦ πατέρα του :

« σφαγαὶ πολλὰ καθ' ἄσασαν τὴν νῆσον διεπράχθησαν (τὸ 1821) ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς ἀπέναντι ἠπείρου ἔνεκα ἀρπαγῆς διαπερώντων ἐκάστοτε τουρκικῶν σιφῶν. Εἰς μίαν τοιαύτην σφαγὴν ἔπεσε θῦμα καὶ ὁ πατὴρ τοῦ γράφοντος Ἀντώνιος Πάπας (αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ !). Οὗτος ἡμέραν τινὰ τοῦ Πάσχα, ἀπερχόμενος εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἶδε προσερχομένους Τούρκους τινὰς ἐνόπλους (καὶ τίς Τούρκος ἄχρι καὶ σήμερον περιπατεῖ ἄοπλος ;) γινώσκων δέ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι περιεφέροντο χάριν ἀργυρολογίας, ὀπισθοχωρήσας ὀλίγον, ἐκρόβη ὀπισθεν βράχου, ἕως διαβῶσιν· ἀλλ' οἱ αἰμοβόροι, παρατηρήσαντες αὐτὸν μακρόθεν, ἐπυροβόλησαν· εἶτα δὲ προσδράμοντας μεληδὸν τὸν κατεκρεοῦργησαν τὰ θηρία ! Αὐθήμερόν δὲ ρίψαντες εἰς πένθος καὶ ἄλλας δέκα οἰκογενείας, ἀπῆλθον ἐκ τῆς κώμης Ἁγίας Παρασκευῆς, ἔχοντας τὰ βαλάντια πλήρη χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ τὰς αὐτὰς ὠμότητας διανοοόμενοι νὰ πράξωσιν εἰς ἑτέρας κώμας καὶ χωρία » (29).

Σὰ δὲ ζῆσι κανεῖς μερικὰ τέτια τραγικά, πῶς θὰ γεμίσει τὴ ψυχὴ του ; Κι ὁ Ἀριστείδης θὰ γνώριζε πόσο τόπο ἔπιασε στὴ ψυχὴ του ἡ μαῦρη αὐτὴ δοκιμασία τοῦ σπιτιοῦ του. Ἄλλωῶς, ἀπὸ ποῦ ἄλλοῦ βγαίνει τὸ ὑψηλὸ φρόνημα, ποῦ φανερώνεται στὴ ζωὴ καὶ στο ἔργο του ;

Τὸ ὄρφανὸ χωριατόπαιδο μεγάλωσε χωρὶς γρόμματα. Μεγά-

(28) Γιὰ τὸν Ἀριστείδη, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Ἄναγνώστη, δὲν ἔχει τίποτα ὡς τὰ τώρα γραφεῖ. Λίγες πληροφορίες ἔδωσα στὴ Μ. Ἑλλ. Ἐγκ., ΙΘ, σ. 285 α, στὴ λ. Πάππης.

(29) Γ. Α. Ἀριστείδου, Τετραλογία κλπ. Ἀθ., 1864, σ. 142, σμμ. 1.

λος πιά, δεκάξη χρονώ, σά συστήθηκε σκολειό στο χωριό του, άκουσε τόν 'Αναγνώστη. «'Εκ μικράς ήλικίας ή φρόνησις και ή έπιμέλεια διέκρινον αυτόν», γράφει ή κόρη του (30). Κι ό 'Αναγνώστης δέν τόν άφησε. Σύστησε τό παιδι στή δημογεροντία γιά νά τό προστατέψει και νά τό σπουδάσει. Τόν στείλανε στήν 'Αθήνα. Τέλιωσε τό γυμνάσιο τό 1840. 'Εκείνος ήθελε νά γίνει φιλόλογος. Οί πατριώτες του είχανε ανάγκη από γιατρό. Πήγε τρία χρόνια στήν Ιατρική. Τό 1843 άρρώστησε. Παράτησε τίς σπουδές του (31), έχασε και τήν ύποτροφία. Αυτό τοῦ στάθηκε μιá καλή εύκαιρία και γύρισε στήν πρώτη του άγάπη. Μεταγράφηκε στή φιλολογία και τραβήχτηκε στο χωριό του δυό χρόνια άλληλοδιδάχτης. Τό 1845 πήρε τό δίπλωμα του. 'Έγινε σάν τόν 'Αναγνώστη. 'Ελληνοδιδάσκαλος—δάσκαλος τής τυραννισμένης πατρίδας του.

Τό 1845 ήρτε σχολάρχης στο Πλωμάρι (τότε Ποταμό). Νεοσύστατο τό χωριό, νεοσύστατο και τό σκολειό. Μέ τόν ένθουσιασμό του, φαίνεται, ώφέλησε πολύ. Διωργάνωσε τή σχολή. Φρόντισε τή σχολική βιβλιοθήκη μέ τόν παλιό της τόν πυρρήνα (32). Τό 1849 παντρεύτηκε και πήρε τήν Παλογοῦ, τό γένος Κουρκουρή — μιá καλή νοικοκυρούλα τοῦ Ποταμοῦ. 'Από τότε δέθηκε πιά στενά μέ τό χωριό. Δεύτερη πατρίδα του. Τοῦ στάθηκε κι από μακρῶ κι από κοντά προστάτης τής παιδείας του. Γιά βιβλία, δασκάλους, ζητήματα σέ έκείνον έτρεχαν. 'Η κόρη του Θεοδότη έκανε χρόνια διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου. Τό 1869 έκανε μιá μεγάλη δωρεά στή βιβλιοθήκη τής Σχολής τοῦ Ποταμοῦ (33). Τό 1849 τοῦ κατεβάσανε τό μιστό του (34). 'Έκανε ένα χρόνο άκόμα. Τό 1850, πού άπ' τήν παραίτηση τοῦ Λαίλιου κινδύνευε νά κλείσει ή Σχολή Μυτιλήνης, τόν καλέσανε στή σχολαρχία της. Στο Πλωμάρι τόν διαδέχτηκε ό Εύστρατίου, ύστερα ό Ξυπερεάς κι αυτόν ό Μουχτούρης.

Γιά τή Σχολή Μυτιλήνης ό 'Αριστείδης στάθηκε ώφέλιμος.

(30) 'Η Θεοδότη. Μ' έστειλε μερικές βιογραφικές πληροφορίες. Τά βιογραφικά του στοιχεία μάζεψα από δω κι από καί, καθώς φαίνεται στίς ύποσημειώσεις μου. Στο παράφυλλο τοῦ βιβλίου : 'Αριθμητική, (Μελίτη, 1832), πού έχει χαρίσει στή βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου Πλωμαριῶ, βρήκα μερικές ιδιόγραφες βιογραφικές του πληροφορίες. 'Η μητέρα του Ποσοῦλα, παντρεύτηκε ύστερα.

(31) Είδα άποδειχτικό τής φοίτησης του στήν Ιατρική Σχολή από τόν τότε πρότανι Φ. 'Ιωάννου, «παρακολούθησας, γράφει, μετ' ένδωλεχούς έπιμελείας».

(32) 'Η βιβλιοθήκη αυτή, κουβαλημένη από τό Μεγαλοχώρι (τότε Πλωμάρι) μπορεί νά θεωρηθή μιá άπ' τίς αρχαιότερες σχολικές βιβλιοθήκες τής 'Ελλάδας. Κατάλογο τῶν βιβλίων της, μέ δωρεές τοῦ Βενιαμίν κλπ., είδα στον 30 κώδικα τοῦ Συνοδικοῦ τής Μητροπόλης Πλωμαριῶ. Τή σύστησε ό Φιλόθεος, ό μαθητής τοῦ Βενιαμίν και έλληνοδιδάσκαλος Πλωμαριῶ, πρό τοῦ 1810.

(33) Τά βιβλία τοῦ 'Αριστείδη ύπάρχουν άκόμα στή βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου Πλωμαριῶ.

(34) Κώδιξ 3ος (κατά τήν κατάταξη και σελίδωση πού έκανα) τοῦ Συνοδικοῦ τής Μητροπόλης Πλωμαριῶ, φ. 10 α. Ψ 1848 τοῦ δίνανε 7.000 γρόσια τό χρόνο. Τό 1849 τοῦ δώσανε 6.000 γρ.

Πρώτα-πρώτο με την προσωπική του έπιρροή πρόλαβε τὸ κλεισμό της—ή καταστροφή τοῦ 1850 κι οἱ καυγάδες τῆς δημογεροντίας τὴν εἶχαν ξεχαρβαλώσει. Ὁ Λαίλιος εἶχε τραβηχτεῖ. Ἔπειτα με τοὺς καλοὺς συνεργάτες ποῦ διάλεξε—Ἀναγνώστου, Ἰάκινθος, Ξυπερᾶς—καί με τὴ δραστηριότητά του, τῆς ἔδωσε ζωή. Ἐμπασε τὰ μαθηματικά, τὰ γαλλικά, τὰ τουρκικά καί τὴν καλλιγραφία (35). Εἰδικὰ μαθήματα με χωριστοὺς καθηγητῆς, Ἔβαλε τάξη, διωργάνωσε τὴν παιδονομία «ἐπὶ βάσεως εὐρυτέρας». Γιὰ νὰ τραβῆξει τὴν προσοχή καί νὰ γεννήσει τὸ ἐνδιαφέρον ἔκανε μεγαλοπρεπέστατες σχολικὲς γιορτές (36), συγκεντρώσεις, διαλέξεις, κι ἀκόμα θαυμαστὸν εἰπεῖν — καί θεατρικὲς σχολικὲς παραστάσεις (37). Φρόντισε γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, μάζεψε ὄσες μπόρεσε καί τὸ 1854 με τὴ συνδρομὴ τοῦ Ἄγγλου προξένου Γράνβιλ Μούραυ (38), οὔσησε καί μουσεῖο σὲ μιὰ αἴθουσα τῆς Σχολῆς—ὁ πυρῆνας τοῦ σημερινοῦ. Τὸ 1863 ἡ Σχολὴ εἶχε φτάσει σὲ ἀκμὴ. Εἶχε 130 μαθητῆς. Ὁ Ἀριστείδης φρόντισε καί ἔτρεξε γιὰ νὰ τὴν κάνει γυμνάσιο, προσθέτοντας δυὸ ἀκόμα τάξεις. Ἀλλὰ με πόσο παράπονο θὰ παρέδωσε τὸ ἔργο τῶν χειρῶν του στὸ Χ. Λαίλιο, ποῦ τὸν φέρανε (1863) ἀπ' τὴ Σμύρνη με πόσες διατυπώσεις! Αὐτὸς εἶχε ἀνώτερες σπουδὲς στὸ ἐξωτερικό, ὁ Ἀριστείδης δὲν εἶχε πόσα προσόντα!

Ἀπ' τὴ Σχολὴ Μυτιλήνης τραβήχτηκε στὴν πατρίδα του. Ἐκεῖ συνέχισε τὴν ἀναμορφωτικὴ του δράση. Ξαναοὔσησε τὴν ἑλληνικὴ Σχολὴ (39) τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ποῦ εἶχε ἀπὸ καιρὸ σταματήσει. Φρόντισε γιὰ τὰ σωματεῖα (40), γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ χωριοῦ. Ἐνδιαφέρο ἔχει ἕνα ὑπόμνημά του (41), ὅπου ἐκθέτει τὶς σκέψεις του γιὰ τὸν τρόπο, ποῦ θὰ μπορέσει νὰ πάρει μπρὸς ἡ παιδεία τοῦ χωριοῦ. Τὶ ἔννια!

(35) Τετραλογ., ὁ. π., σ. 14 καί 15.

(36) Περιγραφή σύντομη βλ. Ἀμάλθεια, 782, 13 φλ., 1854, σ. 3 γ.

(37) Περιγραφή μιᾶς τέτιας παράστασης τοῦ Φλεβάρη 1863 με ἔργο Λεσβιακὸ βλ. Κ. Π. Ἰακίνθου, Ὁ Λεωτοῶκος κλπ. Ἀθ., 1864, σ. 44, σημ. 1. Ἀπὸ τότε, ἴσως καί νωρίτερα, ἀρχίζει ἡ Λεσβιακὴ θεατρικὴ ἐρασιτεχνία.

(38) Τετραλογ., ὁ. π., σ. 97—98 καί Ἀμάλθεια, ὁ. π., κι ἀκόμα ἀρ. 808, 20 Ἀπρ. 1854, σ. 4 β-γ (=Ποιμὴν Γ' (1935) σ. 45 α-6 α). Αὐτὸ εἶνε τὸ πρῶτο Μουσεῖο τῆς Μυτιλήνης: ἀπὸ τὸν πυρῆνα του ἔγινε τὸ σημερινό. Βλ. γι' αὐτὸ περισσότερα: Γ. Βαλέτα, Τὸ πρῶτο Μουσεῖο στὴ Μυτιλήνη, Ποιμὴν, ὁ. π., σ. 44-6. Οἱ ἀνταποκρίσεις τῆς Ἀμάλθειας εἶνε ἀνόνημες: ὑποθέτω νὰ τὶς ἔστειλε ὁ Ἰάκινθος. Ὁ Ἀριστείδης δὲ φρόντισε μονάχα γιὰ τὸ περιμάρμαμα τῶν ἀρχαιοτήτων Λέσβου, ἀλλὰ τύπωσε κι ἐσχολίασε καί μερικὲς ἐπιγραφὰς στὴν Τετραλογία του, ὁ. π., σ. 97 κ. π.

(39) Χρ. Παρασκευαΐδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Σχολῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, Νέος Ἀγών (ἔφημ. Ἁγ. Παρ.), φ. 12, 3 Ἰουν. 1934. Τοῦ ἴδιου, Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τῶν Σχολείων Ἁγίας Παρασκευῆς, ὁ. π., φ. 23, 18 Νοέμβρη 1934.

(40) Ἀντίγραφο τὰ καταστατικὰ τους, ὅπως λ. χ. τοῦ σωματείου ραπτῶν καί βεζαλήδων. Τοῦτο δημοσίευσε ὁ Χρ. Παρασκευαΐδης στὸ Νέον Ἀγῶνα ὁ. π., φ. 5, 8 Ἀπρ. 1935. Ἐχει μεγάλο ἐνδιαφέρον αὐτὸ τὸ παλιὸ ἔγγραφο γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἱστορία τῆς Λέσβου στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Τίτλος του: Διοργανισμὸς τῆς συναφείας τῶν Ραπτῶν καί Βεζαλήδων.

(41) Σκέψεις αὐτοσχέδιοι περὶ τῆς προαγωγῆς τῆς Παιδείας ἐν τῇ πατρίδι μου Ἁγία Παρασκευῇ ὑπὸ Γ. Ἀριστεΐδου. Δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο Χρ. Παρασκευαΐδην, Νέος Ἀγών, φ. 10 καί 11, 19 καί 27 Μάη 1934.

Τό 1868—1871 γύρισε πάλι στο Πλωμάρι (42) ἑλληνοδιδάσκαλος. Τό 1871—75 ἔκανε στή Μυτιλήνη διευθυντής τοῦ Παρθεναγωγείου (43). Ἀπό τότε χρονολογοῦνται οἱ στενές σχέσεις του μέ τόν ἑρμηίτη Δημ. Βερναρδάκη, πού ἐκτιμοῦσε πολύ τόν Ἀριστείδη.

Τό 1875 ἔφυγε γιά τίς Κυδωνίες, δπου πότε στή Σχολή, πότε στοῦ Παρθεναγωγείου (44) δίδαξε ἴσαμε τό 1884. Τά παιδιά του εἶχαν φτάσει πιά—ὁ Τιμολέων εἶχε καλή θέση στα Ζαρίφεια τῆς Πόλης — καί τραβήχτηκε ὁ κουρασμένος ν' ἀποστάσει στόν ἴσκιο του. Τό 1891 πέθανε σέ ξένο χῶμα κι αὐτός· κοντά στοῦ δάσκαλό του. Στίς Κυδωνίες ἔγραψε ἕνα-δυό ἔργα του.

Ἔργο.—Ἀλλά ὁ Ἀριστείδης, ὅπως κι ὁ Ἀναγνώστης κι οἱ ἄλλοι ὁμότεχοί του, δέν ἔγραψε ἔργα. Τά ἔργα του γραφήκανε μόνον τους. Ξεφυτρώσανε μόνον τους μέσα ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ νησιοῦ, μέσα ἀπό τόν ἀγῶνα του—κλήσιν τοῦ ἀνθρώπου, τόν λέγει κάπου — γιά τήν προκοπή καί τήν ἀναμόρφωση τοῦ ἑλληνοῦ. Διαβάζει πάντα στούς προλόγους του : Τό ἔργον δέν ἦτο προωρισμένον νά ἴδῃ τό φῶς τῆς δημοσιότητος . . . , ἄλλοῦ : προωρίζετο νά κατατεθῆ ἔν τοις ἀρχείοις . . . , ἄλλοῦ : δέ· θά ἐξεδίδετο . . . Τί σημασία εἶνε γιά τόν Ἀριστείδη ἡ ὑστεροφημία μπροστά στήν ζωντανή ἀναγάλλια τοῦ ἀγῶνα γιά μεγάλους σκοπούς ! Μπροστά τῆς τί ἀξίζε ἡ χαρά τῆς δημιουργίας ἡ τῆς ἐπιστημονικῆς εὑρεσης ! Αὐτός ἦταν δάσκαλος—ἀπόστολος ἰδανικοῦ, κάτι τέτιο. Γράφει κάπου :

«Προσθεῖς ἐν ἐπιμέτρῳ καί ποιημάτι τινα, ποιητικῆς εὐφυίας ἐπίδειξιν δέν προσθέμην νά κάω». Ὅστις ἐπαγγέλλεται τό ἐπίμοχθον τοῦ διδασκάλου ἔργον ἐν δήμοις τῆς μήπω ἐλευθέρας Ἑλλάδος, περιέρχεται καί ἄκων εἰς τήν ἀνάγκην νά ἀντιποιηθῆ ἔργα Ῥήτορος καί Ἱεροκῆρυκος καί Ποιητοῦ, ὅπως ἀναρρίπισθ τόν πρός τά γράμματα καί τήν παιδείαν ζῆλον τῶν δημοτῶν καί δι' ἐπίδειξιν ἀφελῶν ὑποστηρίξῃ αὐτούς εἰς τό δύσκολον στάδιον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, ἐν τῷ ὅποιῳ ἡ ἐπιτόπιος ἀρχή οὐδέ τό ἐλάχιστον μέρος λαμβάνει (45).

Δυό βιβλία τύπωσε ὁ Ἀριστείδης γιά νά ὠφελῆσει τήν κοινωνία, καθῶς γράφει. Πίστευε πῶς τά μυθιστορήματα εἶνε «πολυτέλεια τῆς φιλολογίας ἑνός ἔθνους (46). Τουλάχιστο τοῦ εἶνε ἀνεχτά «τά τερπνά καί ὠφέλιμα μυθιστορήματα», σάν αὐτό λ. χ. πού μέτέφρασε (47) τόν ἴδιο καιρό στοῦ Φιλόκαλο

(42) Μέντωρ (Σμύρνης), Α' (1869-70) σ. 603. Προβλ. καί ἀνταπόκριση στήν Ἀρμονία τῆς Πόλης (1 τοῦ Μάρτη 1867).

(43) Γ. Ἀριστείδου, Ἀνάλυσις τοῦ Οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος, Ἀθ., 1874, σ. 3. Ἐπίσης Μέντωρ (περιοδ. Σμύρνης) τοῦ 1873 στόν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν.

(44) Τό 1875 λ. χ. ἦταν στή Σχολή (βλ. Βενιαμίν ὁ Λέσβιος σ. 115). Τό 1876 διευθυντής τοῦ Παρθεναγωγείου (βλ. αὐτ., σ. 126). Ἀπό τό Ἀἶβαλι πήγε γιά λίγο διάστημα καί στή Σχολή Ἀδραμυτιοῦ.

(45) Τετραλογ., ὁ. π., σ. 5.

(46) Πρόλογος Οὐάσιγγτωνος του, σ. 4.

(47) Οἱ δύο μαθηταί Σαριπιάν καί Βρονζ (ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) Φιλόκαλος Σμυρναῖος (περιοδ. Σμύρνης) Β', ὁ (15 Μαρτ. 1859), σ. 51 κ. π.

Σμυρναῖο. Ἄλλὰ κυρίως ἀπὸ ἱστορικά ἐκλαϊκευτικά βιβλία ἔπρεπε ν' ἀρχίζει ἡ φιλολογία. Τίς ἴδιες σκέψεις ἀνέπτυξε στὴν Πανδώρα ἀναλυτικώτερα (48). Ἱστορικό ἐκλαϊκευτικό ἀνάγνωσμα, «προωρισμένον νὰ εὕρῃ τὴν κατάλληλον θέσιν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ λαοῦ», εἶνε ὁ «Χριστόφορος Κολόμβος» (49) τοῦ Ἰρβιγγ, μετάφραση καὶ διασκευή τοῦ Ἀριστείδη ἀπ' τὸ γαλλικό. Ἡ καθαρεύουσα του εἶνε ἀπλή καὶ στρωτὴ. Καὶ σήμερα διαβάζεται ἐλαφρά. Ὁ μεταφραστής ἔβαλε ὑποσημειώσεις, ἐπεξηγήσεις, προσθήκας τοῦ ἀπὸ ἄλλα ἔργα καὶ στὸ τέλος δάκερο κεφάλαιο (σ. 404-13). Τὸ ἄλλο, εἶνε μιὰ ἐκλαϊκευτικὴ ἀνάλυση τοῦ Οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντα (50). Χωρισμένο σὲ κεφάλαια. Ὑφός εὐκόλο καὶ ἐπαγωγὸ. Ἄλλοι μεταφράζει, ἄλλοι κάνει περίληψη ἢ ἀνάπτυξη. Τῶς γαλε, γράφει :

«πρὸς ἠθικὴν ὠφέλειαν τῆς κοινῆς. Ἡ πλημύρα τῶν ὀθνείων καὶ ξενοπρεπῶν ἀναγνώσμων μονοῦ παρέτρεψε τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπὸ πάσης μελέτης τῶν προγονικῶν θησαυρῶν· ὁ δὲ χεῖμαρρος τῶν ξενοζήλων παραδειγμάτων τοῦ δικικοῦ πολιτισμοῦ ἀπειλεῖ νὰ κατακλύσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸν ἔθνικόν ἡμῶν βίον. Καὶ ἵνα παραλείψω τὰ ἄλλα, ἔπαθε καίρια ὁ οἰκογενειακὸς ἡμῶν βίος ἰδίως ἐν ταῖς μεγάλας κοινῆς, ὅπου ὁ ἀενάτως εἰσβάλλων ἐκ δυσμῶν ἀλάστωρ συρμός, πάσας τρεπόμενος τροπὰς, ἐξηλλοίωσεν ἡρέμα καὶ λεληθότως καὶ οἰκίαν καὶ διαίταν καὶ περιβολὴν καὶ ἀγωγὴν Ἑλληνικὴν, πῶς δ' οὐχὶ καὶ γλῶσσαν καὶ θρησκείαν παρὰ τισὶ τῶν κομψευομένων; Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ φραγμοῦ... κατὰ τοῦ θολεροῦ χεῖμαρρου τοῦ ξένα καὶ ἀλλότρια ἦθη καὶ ἔθιμα εἰσάγοντος παρ' ἡμῖν, φρονῶ ὅτι δύναται νὰ συντελεσθῇ καὶ ἡ περὶ Οἰκονομίας πολλοῦ λόγου ἀξία πραγματεία τοῦ Ξενοφῶντος...»

Αὐτὲς τίς ἰδέες τίς εἶχαν πρὸς λίγο, πρὸς πολύ, τότε ὅλοι οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ποὺ ξέσπασε στὰ 1888. Θὰ τίς ὑπόγραφε ἀνεπιφύλακτα κι ὁ φίλος τοῦ Ἀρ., ὁ Βερναρδάκης. Ἄλλὰ ὁ

(48) Περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βίου τοῦ Οὐασικτιῶνος, (σὲ γράμμα), Πανδώρα, τομ. ΙΔ', 329 (1 Δεκεμβρ. 1863) σ. 458 β-59 β. Τὸ ἄρθρο περιέχει σκέψεις του καὶ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση. «Ἡ προκαταρκτικὴ καὶ μεσαία ἐκπαίδευσις, αὕτη εἶνε τὸ θρησκευτικὸν μᾶννα τοῦ λαοῦ... ταύτην κοινῇ τε καὶ ἰδίᾳ ὀφείλουσιν ἀφθόνως νὰ διαδίδωσι καὶ καθιστῶσιν ἐπιφανῆ τοῖς βουλομένοις οἱ εὐκρινῶς καὶ ἀνεπατάγου ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀληθινὴν μόρφωσιν πάσης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Δραστήριον πρὸς τοῦτο μέσον εἶνε καὶ ἡ δημοσίευσις βιβλίων δημοφιλῶν καὶ ἡ δωρεὰν διανομὴ αὐτῶν...»

(49) «Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος», ἦτοι Ἱστορία τῆς ζωῆς καὶ τῶν θαλασσοποριῶν αὐτοῦ, κατὰ τὸν Οὐασικτιῶνα Ἰρβιγγ, ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, ὑπὸ Γ. Α. Ἀριστείδου, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας Σ. Παυλίδου καὶ Ζ. Γουπάρη, 1859, 20Χ13, σ. 187-419, μὲ πέντε εἰκόνες στὸ κείμενο. (Λέσχη Μηθύμνης).

(50) Ἀνάλυσις τοῦ Οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος, φιλοπονηθεῖσα μὲν ὑπὸ Γ. Α. Ἀριστείδου, ἐκδοθεῖσα δὲ δαπάνῃ τῆς ἐν Μυτιλήνῃ Φιλοπότῳ Ἀδελφότητος. Ἐν Μυτιλήνῃ. Τύπος Δ. Ν. Βερναρδάκη, 1874, 16,2Χ11,3, σ. (δ) † 103. Ἀφιερωμένο στὸ Μυτιλήνης Μεθόδιο. Παρ' ἐμοί. (Τὸ βιβλίον ἐτοῦτο ἔχει ἐνδιαφέρον, πρῶτα γιατί φαίνεται νὰ εἶνε ἀπ' τῆς πρώτης Λεσβιακῆς ἐκδόσεως. Ἐπειτα γιατί μᾶς μιλά γιὰ μιὰ πνευματικὴ κίνησιν ἐπὶ σύγχρονον τὴν Μυτιλήνην καὶ γιὰ τὴ σημαντικὴν δράσιν ἐνὸς σωματείου, καὶ τὸ τύπος μὲ ἔσοδα του. Τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ γίνεται περισσότερο, γιατί ἔχει ὡς ἐκδότῃ τὸ Δ. Ν. Βερναρδάκη, τὸ μεγάλο σοφὸ, ποὺ ἦταν τότε Πρόεδρος τῆς Φιλοπότῳ Ἀδελφότητος. Τυπογραφικὸ βέβαια δικό του δὲν εἶχε ὁ Βερναρδάκης). Κρίσις τοῦ βιβλίου στὸν Μέντορα, Ε' (1873-4) σ. 192. Ἡ ἀγγελία κι ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα αὐτ., τομ. Δ' (1872-3), σ. 262, 293 καὶ 320.

Ἄριστείδης φτάνει ἴσαμε τὸ ντύσιμο. Λέμε γιὰ τὴν προεπιναστατική ἀντίδραση κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων ἰδεῶν. Ἄλλ' αὐτὴ ξαπλώνεται σ' ὄλες τὶς πολιτιστικὲς μορφές καὶ πάει πολὺ πέρα, ὡς τὸ 1912, κι ἐπιζῆ ὡς τὴν καταστροφή. Ἄλλὰ τὸ ζήτημα εἶνε ἀμελέτητο καὶ μεγάλο. Ὅπωςδὴποτε οἱ ἰδέες αὐτές τοῦ Ἄριστείδη ἔρχονται σὲ ἀντίφση μὲ ἄλλες παλιότερες του, ὅπου φανερώνεται ριζοσπαστικὸς καὶ προοδευτικὸς :

«Ὁ παρὼν αἰὼν τοσοῦτον ἀπαιτητικὸς εἶνε, ὥστε οὐδὲως χαίρει εἰς τὰ καθεστῶτα . . . Καιρὸς ἦδη, διαρρήξαντες τὰ δεσμὰ τῆς ὕλης, ἥτις διακατέχει ἡμᾶς προσπασσαλουμένους εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ καθειργμένους εἰς σφαῖραν στενωτάτην, ν' ἀποβλέψωμεν πρὸς ἄλλους κόσμους (τὰς ἀνακαλύψεις τῆς Εὐρώπης) ὧν τὴν ὑπαρξιν ἀγνοοῦμεν. Ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ περὶ τὰ παρόντα εὐλάβεια εἶνε ἡ φθίσις τοῦ πνεύματος. . . » (51)

Ἦταν τόσο πίσω ὁ τόπος καὶ εἶχε νὰ πάει τόσο μπρός ! Ἔτσι, ἡ θάμεναν δεμένοι στὸν τόπο τους ἢ θὰ πάθαιναν ἀπὸ ἴλιγγο. Δύσκολα χρόνια !

Ἄλλες οἱ ἄλλες ἐργασίες τοῦ Ἄριστείδη ἀναφέρονται στὴ Μυτιλήνη. Ἡ ἀφιέρωσή του αὐτὴ ἀποπνέει ἐρωτικὸ πάθος καὶ φρόνημα. Μοσκομυρίζει ἀπὸ κῶμα :

«Μυτιλήνη τῆ λίαν μοι πεφιλημένη πατρίδι, τῆ πάλαι μὲν πολλῶν τε σοφῶν ἀνδρῶν κουροτρόφῳ, νῦν δ' ἐπ' ἐσχάτοις οἰωνοῖς τὸν καλὸν τῆς παιδείας ἀγῶνα ἀγωνίζομένη, ἱερὸν ἀνακείσθω τὸ βιβλίον τουτί».

Ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἄλακρος ὁ Ἄριστείδης, ὁ ἄλακροί οἱ ὁμόσκολοὶ του καὶ συνοδοιπόροι του.

Ἡ Τετραλογία (52) τοῦ Ἄριστείδη εἶνε κι αὐτὴ, σὰν τὴ Λεσβιάδα, μιὰ Λεσβολογία. Τέσσερις λόγοι πανηγυρικοὶ στὶς γιορτὲς τῆς Σχολῆς Μυτιλήνης, τότε ποῦ ἦταν σχολάρχης. Πρέπει νὰ διαβαστοῦν αὐτοὶ ἀπ' ὅλους τοὺς Μυτιληνίους, ἀλλὰ κυρίως ὅπ' τοὺς δασκάλους μας. Ἔτσι μόνον θὰ μπορέσουν νὰ τοποθετηθοῦν ἱστορικὰ καὶ νὰ μάθουν μὲ πόσους καὶ ποιὸς καὶ ποιῶν ἀγῶνες φτάσαμε ὡς ἐδῶ ποῦ βρισκόμαστε. Ἔτσι ἴσως συνέρθουν μερικὸι καὶ πάρουν τὸ ἔργο τους πὸ σοβαρά, ἀφοῦ αὐτὸ τυχαίνει νὰ ἔχει τὴν ἀξία του ὄχι μόνον στὸ ἔμπα καὶ στὸ ἔβγα τοῦ μῆνα !

«Ὅταν, Κύριοι, ἡ παιδεία ἐκλίπη ἔκ τινος ἔθνους, ἐξέλιπε μετ' αὐτῆς καὶ πᾶν ἴχνος ζωῆς πνευματικῆς, ἐξέλιπε πᾶσα συναίσθησις τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διότι αὐτὴ ἡ δύναμις τῆς παιδείας εἶναι ἡ . . . διαμορφούσα τὴν καρδίαν καὶ διεγείρουσα αὐτὴν εἰς τὴν διάπραξιν τῶν ὑπεράτων ἀρετῶν τῆς φιλογενείας, τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως . . . Μὴ γένοιτο ἡ ἱστορία τῆς ἔθνικῆς ἡμῶν καλιγενείας νὰ εἴπῃ ποτέ, ὅτι οἱ Λέσβιοι μόνον δὲν εἰργάσθησαν πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν θεόντως καὶ ἑπαξίως τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς ἡσους, τῆς πολιτικῆς σημασίας αὐτῆς καὶ ἀναλόγως τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως

(51) Τετραλογ., ὁ. π., σ. 24.

(52) Τετραλογία πανηγυρική, ἦτοι λόγοι τέσσαρες, ἀπαγγελθέντες ἐν τῇ ἐπετείῳ εορτῇ τῶν Σχολῶν Μυτιλήνης, τελομένη τῇ 30 Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔνιαυτοῦ ὑπὸ Γ. Α. Ἀριστείδου. Μετὰ παρατηρήματος ἐμμέτρου. Ἐν Ἀθήναις, τύποις Λαζωνίας, 1863, 21X14.1, σ. 179. Ἀφιερωμένη στὸ Μυτιλήνης Καλλίνικον. (Ἔθν. Βιβλ.).

της χώρας χορηγουμένων μέσων... Φυτεύσωμεν βαθύρριζον τὸ δένδρον
της παιδείας εἰς τὴν γενέτειραν γῆν τοῦ Πιττακοῦ, τοῦ Ἀλκαίου, τῆς
Σαπφούς... Θεραπεύσωμεν αὐτὸ ἐπιτηδείως... Περιθάψωμεν αὐτὸ
παντὶ σθένει... Μηδὲλως ἀπαυδῶντες, ὦ Μυτιληναῖοι, κραταιοῦσθε, βαι-
νετε, σπεύδετε ἐπὶ τὰ πρόσω...»

Οἱ τρεῖς λόγοι του (1859—1862) εἶνε προτροπτικοὶ εἰς παι-
δείαν. Σήμερα ἔχουν καὶ ἱστορικὴ ἀξία, γιατί περιέχουν πολλὰς
πληροφορίες γιὰ τὴν παιδεία τῆς Λέσβου ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ὁ
τέταρτος καὶ τελευταῖος (1863) ἔχει θέμα τῆ χριστιανικῆς θρη-
σκείας ὡς παράγοντα πολιτισμοῦ. Εἶνε ὁ πιὸ ἐμπνευσμένους καὶ
πυκνὸς λόγος του. Γλῶσσα δεμένη, ὕφος τροπικὸν, λόγος μεστός.
"Ὅπου καὶ περὶ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Κατηγορηματικὸ συμπε-
ρασμα : Οὐχὶ λοιπόν, ἡ θρησκεία δὲν μάχεται πρὸς τὴν ἀνάπτυ-
ξιν τοῦ πνεύματος, δὲν ἀπαγορεύει τὴν ἐρεῦναν. "Ενας ἄλλος
λόγος, ἐπίσης σχολαρχικὸς στὴ Μυτιλήνη, ἔχει περᾶστί σέ περι-
ληψη στὴν Ἀμάλθεια (53). "Ἄλλου, στὸν Παν. Βουρναζέλλη,
ἔχομε τὴν εἶδηση μόνο (54). "Ενας ἄλλος (55) σὸ Μέντορα τοῦ
1869 ἔχει καὶ ἱστορικὴ ἀξία. "Ὅπου καὶ γιὰ τὴ μόρφωση τῆς γυ-
καίκας—κοινωνικῆς καρδίας—ὅπως τὴν λέγει. «Υπὸ τὰ θεμέλια
τοῦ Παρθεναγωγείου θάλουσι ταφῆ αἱ γυναικεῖαι προλήψεις καὶ
αἱ γρᾶνίδες δεισιδαιμονίαι».

Στὴν Τετραλογία πέρασε καὶ τὰ σχολικά του ἄσματα. Δυὸ
ἀκόμα ὑπάρχουν σὲ ἐπίμετρο τῆς μελέτης του γιὰ τὸ Βενιαμίν.
"Ὅλα σὲ σχολικὲς γιορτές. Μυρίζουν ἀπὸ τὰ περασμένα καλὰ
χρόνια. Μερικὰ ἐπίσης ἐπιτύμβια, ὅπως τὸ εἰς Σπυριδῶνα Σμυρ-
νέλλην, ἄτυχο παιδί τοῦ Ποταμοῦ :

Παῖς ἔτι διετέλεσα πιστὸς θεράπων τῶν Μουσῶν,
Ἐφηβος τοῦ Ἀσκληπιοῦ λάτρης ἔνθουσιώδης.
Ἄλλ' οἴμοι ! τῶν ἐλπίδων μου ἀπεναντίον ἀπασῶν
Ὁ ζωοφόρος εἰς ἐμέ κατέστη θανατώδης.
Φρικτὴ τῶ ὄντι σύμπτωσις ! διότι στὴν αὐτὴν στιγμήν
Τὸ τέρμα τοῦ ἱατρικοῦ κατέφθανα σταδίου
Καὶ εἰς τῆς ἡλικίας μου αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀκμήν.
Τὸν δρόμον ἀπετέλεσα τοῦ τάλαιπῶρου βίου.

Χαρακτηριστικὸ εἶνε κι ἓνα ποίημα του στ' ἀρραβωνιάσματα
μῆς μαθήτριας του Παπάζογλου, πού :

Αἱ Μοῦσαι καὶ αἱ Χάριτες πρὸς σέ φιλοτιμοῦνται
Κατ' ἔτος καὶ μέ χάρισμα ἔν νεόν σοὶ δωροῦνται.
Τὰ πάντα περίξ σου χαρὰ, τέρψις καὶ γέλωσ πάντα.
Δὲν σὲ λυποῦν, οὐδέ μικρὸν τοῦ κόσμου τὰ συμβάντα...

Ἄλλὰ πρέπει νὰ μὴ ξεχάσει στὴ ζωῆ της τὰ διδάγματά
του :

"Ὅσα σοφὰ σ' ἐδίδαξεν ἡ τριετὴς σπουδὴ σου,
Νὰ βάλῃς εἰς ἐνέργειαν ὡς Ἑλληνίς γνησία...

Χαρακτηριστικώτερο εἶνε τὸ πρωτοχρονιάτικο ποίημα του

(53) Ἀμάλθεια, 13 Φλεβ. 1854, σ. 3 γ.

(54) Ἀμάλθεια, 10 Σεπτέμβρη 1854, σ. 4 β.

(55) Λογύδιον Γ. Α. Ἀριστείδου εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λί-
θου τοῦ Παρθεναγωγείου Πλωμαρίου, κομοπόλεως τῆς Λέσβου, γενομένην τῆ
25ῃ Μαρτίου 1870. Ὁ Μέντορ (περιοδ. Σμύρνης) Α' (1869-70), σ. 603-6.

στό περιοδικό Πιττακός (56). Μιά παράφρασή του (57) ώδης τοῦ Πιττακοῦ εἶνε ἀπ' τὶς πρῶτες καὶ σπάνιες μετφράσεις τοῦ Λέσβιου μελικοῦ στὴν καθαρεύουσα.

Ἄλλὰ ἡ σημαντικώτερη, γιὰ μᾶς, συγγραφικὴ προσφορὰ τοῦ Ἀριστείδη στὴ Λέσβο, εἶνε οἱ μελέτες τοῦ οἱ ἱστορικές καὶ μιὰ μονογραφία του γιὰ τὸ Βενιαμίν. Τέσσερις μελέτες του στὴν Πανδώρα. Ἡ μία (58) τοῦ 1859 ἔχει πολλές πληροφορίες γιὰ τὴν τότε κατάστασιν τῆς Λέσβου. Μαθαίνουμε πολλά πράγματα. Ἡ Καλλονὴ λ. χ. ἔβγαζε τότε ἕνα ἑκατομμ. ὀκάδες σταφύλια! Ἡ μελέτη αὐτὴ ἔχει καὶ ἄλλη σημασία. Εἶνε ὁ πρῶτος ἀσπασμὸς τοῦ νησιοῦ μὲ τὴ λυτρωμένη Ἑλλάδα. Γιὰ πρώτη φορά τότε τῆς γινόταν γνωστὸ ἕνα ἀλύτρωτο μῆμα της. Τῆ μελέτη αὐτὴ μὲ πολλά νέα στοιχεῖα συμπληρωμένη τὴν πέρασε στὴν Τετραλογία του (σ. 147—173). Μιά σύγχρονη Λεσβογραφία. Πληροφορίες γιὰ τὴν τοπογραφία, φυσιογραφία, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασιν, ἐκπαίδευση κλπ. τῆς Λέσβου. Σημαντικώτατες καὶ ἄλλες καὶ οἱ εἰδήσεις του γιὰ τὶς κοινοτικὲς ἐκλογές (σ. 155—6), γιὰ τὴν τουρκικὴ φορολογία (σ. 170—2), γιὰ τὰ σκολεῖα (σ. 158 καὶ στατιστικὸς πίνακας). Ἐδῶ χτυπᾶ καὶ τὴν τουρκικὴ καταπίεσιν. Φορολογεῖ ἄγρια τὸ νησί «καὶ ὁμως ἐκ πάντων τούτων δὲν δαπανᾷ οὐδὲ τὸ μυριοστὸν ὑπὲρ τοῦ τόπου!»

Ἡ ἄλλη ἱστορικὴ ἐργασία του (59) εἶνε τοῦ 18οῦ. Βγάζει μὲ σημειώσεις μιὰ ἀνέκδοτη πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ τὸ 18^ο αἰ., γραμμὴν ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Μελέτιο Τενεδίου.

Ἡ τρίτη μελέτη του (60) εἶνε γιὰ τὶς θερμὲς πηγές τοῦ νησιοῦ. Εἶνε πολὺ ἐνήμερος. Μόνο ἐδῶ χρησιμοποίησε τὶς ἱατρικὲς του γνώσεις!

Ἡ τελευταία μελέτη του (61) στό ἴδιο περιοδικὸ εἶνε ἡ σημαντικώτερη. Ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς Λέσβου. Τῆ ξανατόπωσε στὴν Τετραλογία (σ. 75—107) μὲ μιάν ἄλλην, ὅπου πραγματεύεται τὴν ἄλωση τῆς Μυτιλήνης ἀπ' τοὺς Τούρκους. Κι οἱ δύο εἶνε γραμμένες ἴσα ἀπ' τὶς πηγές. Κανένα βοήθημα δὲν ἔχει, ἀπλούστατα γιὰτὶ δὲν ὄφειχε! Ὁ Ἀριστείδης πρῶτος πρόσεξε τὴ μεσαιωνικὴ Λέσβο. Τοῦ ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου αὐτὴ ἡ τιμὴ.

(56) Πιττακός, σύγγραμμα ποικίλων γνώσεων, ἐν Μυτιλήνῃ, Α' (1877) σ. 97-99.

Ἐνα ἄκομα σχολικὸ ἄσμα τοῦ Ἀριστείδη εἶνε περασμένο στό Μέντορα (περ. Σμύρνης) Ε' (1873-4), σ. 375 α-β: Ποιημάτων ἐκφωνηθὲν ἐπὶ τῶν ἐξετάσεων τοῦ 1866 ἐν Ἁγίᾳ Παρασκευῇ. Τοῦτο μᾶς βεβαιώνει ἐπὶ πλέον ὅτι τὸ 1866 ὁ Ἄρ. ἦταν σχολάρχης στό χωριὸ του.

(57) Σαπφὸς (περιοδ. Μυτιλήνης), Α. 6, (Ἰούνιος 1881) σ. 126. Μὲ γνώμη ὑποσημειωματικὴ τοῦ Χ. Λαΐλιου.

(58) Πόρρεγὰ τινα περὶ Λέσβου, Πανδώρα Ι', 227 (1 Σεπτ. 1859) σ. 253 α-6 α.

(59) Ἱστορικὸν ἀπομνημόνευμα Μελετίου Πατριάρχου τοῦ Τενεδίου, Πανδώρα ΙΑ', 263 (1 Μαρτ. 1861) σ. 572 α-6 β.

(60) Περὶ τῶν θερμῶν ὕδατων τῆς νήσου Λέσβου, Πανδώρα, ΙΔ', 336 (15 Μάρτη 1864) σ. 623 α-625 α.

(61) Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα καταστάσεως τῆς Λέσβου, Πανδώρα, ΙΓ', 299 (1 Σεπτ. 1862) σ. 257 α-266 β.

«Ἀξιοσπούδαστος ἡ ἰδιαιτέρα ἱστορία τῆς πατρίδος ἡμῶν. Ἄντι νὰ ἑνασμενιζώμεθα ἐντροφῶντες εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀρχαιοτάτων προγόνων, λυσιτελέστερον εἶνε νὰ φιλοπραγμασώμεν τὰς τύχας τῶν ἀμέσων καὶ ἐγγυτάτων ἡμῶν πατέρων...» Ἄλλὰ τότε ποῦ ἔγραφε αὐτὰ ὁ Ἀριστείδης καὶ δούλευε μὲ ἀγάπη τὴ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη ἱστορία τοῦ τόπου του, ποῦ βρισκόταν οἱ βυζαντινὲς σπουδές; Τὸν Ἀριστείδη ἀκολούθησε ὁ ἀτυχὴς Γιάννης Δελῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀργά. Γι αὐτὸ βρίσκει τὶς ἐργασίαις του «πεπαλαιωμέναι» (62). Ἐννοεῖται νεώτερες δὲν ὑπῆρχαν κὶ αὐτὸ δὲν εἶνε μικρὸ!...

Στὴν Λέσβου «τῶν ἀμέσων καὶ ἐγγυτάτων πατέρων» καὶ μάλιστα σ' ἓνα ἀπ' τοὺς ἐνδοξότερους τους, ἀναφέρεται ἡ μονογραφία τοῦ Ἀριστείδη (63) γιὰ τὸ Βενιαμὶν τὸ Λέσβιο. Ἔργασια ἀπὸ πρῶτο χέρι. Βγαλμένη ἴσα ἀπ' τὴ γραφτὴ καὶ προφορικὴ παράδοση καὶ μέσα στὸν τόπο ποῦ ἔδρασε ὁ Βενιαμὶν, στίς Κυθωνίαι. Προτύπη δὲν ὑπάρχει. Οὔτε ὅσα κατόπι τῆς γραφῆς κανε μποροῦν νὰ τὴν ὑποκαταστήσουν. Βιογραφικὲς πληροφορίες, ἀτελεῖς ὑποτύπωση βιβλιογραφίας μὲ τρεῖς ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς τοῦ Βενιαμὶν καὶ ἓνα του λόγου, ἐπίσης ἀνέκδοτο. Ἡ ἐργασία σὲ πολλὰ εἶνε ἑλλειπής—ἰδίως στὴ μετακυδωνιακὴ δράση τοῦ Βενιαμὶν, ἔχει μερικὲς ἀνακρίβειαι σὲ χρονολογίας καὶ γεγονότα. Ἀργότερα μ' ἓνα φυλλάδιό του (64) τὴ συμπλήρωσε, ἀλλὰ σὲ λίγα σημεῖα. Κὶ ὁ ἴδιος τὴ θεωροῦσε ἀπλή προεργασία αὐτὴ τὴ μελέτη του! Μιὰ ἄλλη μονογραφία τοῦ Ἀριστείδη (65) εἶνε γιὰ ἓνα ἀπώτατο πρόγονο του, τὸν Πιττακό. Τοῦ ἴδιου μετάφρασε καὶ μιὰ ὠδή, καθὼς εἶδαμε.

Τὸ μέτρο τῆς ἑλληνομάθειας τοῦ Ἀριστείδη μᾶς δίνει ἡ ἐργασία του πάνου στὸν Πλούταρχο (66). Μιὰ μεγάλη εἰσαγωγικὴ-μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χαίρωνέα καὶ μετάφραση ἐκλογῶν ἀπ' τὰ Ἠθικά του. Καθαρὴ καὶ τίμια δουλιὰ. Ὅπου χτυπᾶ καὶ τοὺς ψευδαττικιστὰς (σ. ἦ'), «ὡς εἰ ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν ν' ἀναζήση καὶ νὰ γίνη κοινὴ, δὲν ἔλεγο εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς διαλέξεις καὶ συγγραφὰς ἀκόμη τῶν λογίων καὶ πεπαιδευμένων ἢ γλῶσσα τοῦ Ξενοφῶν-

(62) Γ' Ἰωάνν. Ν. Δελῆ]. Οἱ Γατελοῦζοι ἐν Λέσβῳ, Ἀθ., 1901, σ. 6.

(63) Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, ἦτοι βίος αὐτοῦ, ὃ συνεκδίδονται καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ δύο λόγων τοῦ ἐτέρου ἀνεκδότου ὑπὸ Γ. Α. Ἀριστείδου, Ἀθῆναι, τύποι Προόδου, 1880, 19.9X12.7, σ. 152. Μὲ ἔξοδα τοῦ Πλωμαρίτη Α. Γιάνναρου. Τῶραφει κατὰ παράκληση τοῦ Σωματείου Πλωμαρίου «Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος».

(64) Γ. Ἀριστείδου Πάππη, Συμπλήρωμα εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1880 ἐκδοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ βιογραφίαν Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου. Δαπάνη τοῦ ἐν Πλωμαρίῳ τῆς Λέσβου Ἀναγνωστηρίου «Ὁ Βενιαμίν». Ἐν Ἀθῆναις, τύποι Προόδου, 1889, 20X13.6, σ. 14. (Σπανιώτατο. Ἀναγν. Πλωμ.).

(65) Περὶ Πιττακοῦ τοῦ Μυτιληναίου, Πανδώρα Ζ, 147 (1 Μάη 1856) σ. 54 α-9 β.

(66) Σύλλογὸς ἐκ τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, μεταφρασθέντων εἰς τὴν νεοελληνικὴν μετὰ βραχέας εἰσαγωγῆς· εἰς τὸν Πλούταρχον καὶ τὰ ἠθικά αὐτοῦ συγγράμματα, ὑπὸ Γ. Ἀριστείδου Πάππη, χάριν τῶν φιλαναγνωστοῦντων. Ἐν Ἀθῆναις, ἄ. τυπ., 19.8X12.7, σ. v⁷ + 216.

τος . . .». Πόση επίδραση είχε πρὸς ὄλες τις μεριές ὁ Βερναρδάκης !
Ἐδῶ (σ. να') ὁ Ἀριστείδης, μιλώντας γιὰ τὴν ἔκδοσι τῶν
Ἠθικῶν ἀπὸ τὸ Γρηγ. Βερναρδάκη, δὲ βρίσκει νὰ παρατηρήσει,
παρὰ μόνο τὴν ὠφελιμότητά της : «Ισχυρῶς φρονοῦμεν θὰ ἐπι-
δράσῃ εἰς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν Ἠθικῶν . . . καὶ νέον
στοιχείον πνευματικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἠθικῆς ἀναπλάσεως θὰ
εἰσαγάγῃ διὰ τοὺς Ἑλληνόπαιδας καὶ ἐν γένει διὰ τὴν ἑλληνι-
κὴν κοινωνίαν». Ἡ πνευματικὴ ἐξέγερσι τοῦ ἔθνους κι ἡ ἠθικὴ
ἀνάπλασι τῶν Ἑλληνοπαίδων ἦταν πραγματικὰ ἡ κρυφὴ ἔννεια
τοῦ Ἀριστείδη. Αὐτὰ πρόσεχε κι αὐτὰ δούλεψε μ' ὄλες τις δυ-
νάμεις σ' ὄλη του τὴ ζωὴ ! Ἀπ' τὰ ἔργα του μόνο δὲν μπορεῖ
νὰ κριθῇ. Εἶνε ἀνώτερός τους ! Αὐτὰ τὰ βαστοῦσε ἀφελεῖς
ἐπιδείξεις, ὅπως εἰς τὸ δύσκολον στάδιον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ ἀναρ-
ριπισθῆ ὁ πρὸς τὸ γράμματα καὶ τὴν παιδείαν ζήλος τῶν δημο-
τῶν». Τοῦ νησιοῦ του τοῦ τυρανισμένου ἢ προκοπῆ.

Κωνσταντῖνος Π. Ὑάκινθος (67).—Τοῦ Ἀριστείδη συμπα-
τριώτης, συμμαθητῆς, συνομήλικος, φίλος καὶ συνοδοιπόρος—σω-
στός ἀδερφός (68) εἶνε ὁ Ὑάκινθος, καθὼς τὸν βάφτισε ὁ Ἀνα-
γνώστης. Πατσελῆς τὸ σωστό του ἐπίθετο. Γραφοτάν στὴν ἀρχὴ
καὶ Παρασκευᾶς, ὄνομα μικρὸ τοῦ πατέρα του.

Βίος.—Γεννήθηκε στὴν Ἀγιά Παρασκευῆ τὸ 1814. Στις μαθ-
ρες μέρες ποὺ φτάξανε, γυρίζανε ζαρωμένοι τὰ σοκάκια τοῦ
χωριοῦ, μὲ τὸν Ἀριστείδη τὸν ὄφρατισμένο. Μεγάλος κι αὐτός,
τὸ 1830-33, ἄκουσε τὸν Ἀναγνώστη. Δυὸ χρόνια ἔκανε στὴ
σχολῆ Μυτιλήνης. Γύρισε στὸ χωριὸ του κι ἔγινε ἀλληλοδιδά-
χτης. Τὸ δασκαλίκι ὁ Ἀναγνώστης τὸ βαστοῦσε ἀποστολῆ. Τί
ἄλλο θὰ προτιμοῦσε ὁ μαθητῆς ; Μὲ οἰκονομίες, μὲ συντρομῆς
εὐγενικῶν ἀνθρώπων, μὲ θυσίες τοῦ σπιτιοῦ του ἔφυγε γιὰ τὴ
Σύρα τὸ 1836 (69). Ἐκεῖ βρῆκε τὸ Σερούτιο (70) τὸ σοφὸ, τὸν ἐμπνευ-
σμένο, τὸν ἰδεαλιστὴ καὶ ἰδεολόγο, τὸ ζηλωτῆ. Ἄκουσε δρᾶμα,
ποιητικὴ, Γάλλους κλασσικοὺς—ἔκανε καὶ γυμνάσματα σιτουρ-
γίας. Τὸ κυριώτερο, εἶδε θέατρο στὴ Σύρα (71), ἀνέβηκε κι ὁ
ἴδιος στὴ σκηνὴ—πῆρε μαθήματα ἠθοποιίας, σχέδια σκηνοθε-
σίας. Γύρισε στὸ νησί τὸ 1841. Ἐκανε δυὸ χρόνια στὸν Πολυ-

(67) Καὶ γιὰ τὸν Ὑάκινθο δὲν ἔχει γραφῆ τίποτα. Λίγες πληροφορίες
ἔδωσα στὴ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., ΚΓ (1933), σ. 558 α.

(68) Εἶδα μιά θερμοτάτη ἀφιέρωσι τῶν παιδικῶν του χρόνων πρὸς τὸν
Ἀριστείδη, στὸ βιβλίον *Grammaire Française* (Paris 1825) τῆς γυμνασιακῆς
βιβλιοθήκης Πλωμαριοῦ. Ὑπογράφεται Κ. Παρασκευᾶς.

(69) Τότε πρωτοσυστήθηκε τὸ Γυμνάσιον ἀπ' τὸ Σερούτιο. Βλ. τὸν ἐναρ-
κτῆριο λόγο του στὰ φιλολογικὰ Σκαλαθύρηματά του (Ἐρμούα. 1846, σ. 29 κ.
π.). Ὅτι ὁ Ὑάκ. τὸ 1837 μαθητεύει στὴ Σύρα, βλ. Πλουτάρχου Βίοι Παράλ-
ηλοι ἐκδ. β' (Φιλήμονος—Κορομηλά) σ. 529 α.

(70) Σ' αὐτὸν ἀπερῶνει τὸ Βελισσάριο τοῦ Marmonet : «τῆ σεπτῆ
σκιά τοῦ σοφοῦ καὶ ἀοιδίμου γυμνασιάρχου Γ. Σερούτιου μνήμης ἅμα καὶ εὐγνω-
μοσύνης τεκμήριον».

(71) Γιὰ τὴ θεατρικὴ κίνησι τῆς ἐποχῆς στὴ Σύρα βλ. Ν. Ι. Λάσκαρη,
τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν θέατρον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡμερολ. Ἐθν.
Φιλανθρ. Καταστημάτων Κηφολέως τοῦ 1906, Κ[πολις] 1905, σ. 403—414.

χνίτο. Ἐκεῖ παντρεύτηκε μὲ μιὰ Βρυσαγώτισσα ὑποδιδασκάλισσα Ἐύμορφια. Κι ἡ κόρη του ἡ Σαπφῶ ἔγινε ἐπίσης δασκάλισσα. Τὸ 1844 τὸν βρίσκουμε στὸ Μόλυβο (72) στὸ σκολεῖο. Διαδέχτηκε τὸ Νικητὰ τὸν Ἡρακλεῖδη (73). Τὸ 1848 ἔφησε τὸ Μόλυβο κι ἦρτε σχολάρχης στὴν πατρίδα του (74) στὴ θέση τοῦ Ἀναγνώστη. Ἐκανε τρία χρόνια. Τὸ 1852 ὁ Ἀριστείδης τὸν πήρε κοντά του στὴ σχολὴ Μυτιλήνης (75). Συνεργαστήκανε οἱ δύο φίλοι μὲ καρδιά. Δουλέψανε μὲ κέφι. Ἔτσι κρατήθηκε καὶ πήρε μπρὸς ἡ Σχολὴ τῆς Μυτιλήνης, ὥστε σὲ λίγα χρόνια νὰ γίνῃ Γυμνάσιο. Πότε ἀκριβῶς ἔφυγε ἀπ' τὴ Μυτιλήνη δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ. Φαίνεται πὼς ἔμεινε καὶ πιο πέρα ἀπ' τὸ 1863 καὶ συνεργάστηκε καὶ μὲ τὸ Λαίλιο (76). Τὸ 1872 ἔκανε πάλι ἓνα φεγγάρι στὸν Πολυχνίτο (77). Τὸ 1874 τὸν βρίσκουμε πάλι στὸ χωριὸ τοῦ σχολάρχῃ (78). Τὸ 1876 ἦρθε ἑλληνοδιδάσκαλος στὴ σχολὴ τοῦ Παπαδοῦ (79). Ἐμεινε ὡς στὰ 1880 (80). Τὸν κατηγορήσανε καὶ τὸν πάψανε. Εἶχε χωρίσει μὲ τὴ γυναῖκα του, ἔχασε τὰ παιδιά του. Τὰ ἀτυχήματα τοῦ ἦρθαν μαζωμένα τὸ ἓνα πάνου στ' ἄλλο μέσα στὰ γηράματα. Τραβήχτηκε ἀπελπισμένος στὸ Μεσαγρό, ὅπου σύστησε ἰδιωτικὴ Ἑλληνικὴ σχολὴ. Ἐμεινε ὡς τὰ 1887. Πέθανε σὲ δύο χρόνια στὸ χωριὸ του, ὅπου εἶχε τραβηχτεῖ κι ἔκανε πάλι γιὰ λίγο σχολάρχῃ.

Ὁ Ὑάκινθος ἀξίζε μιὰ καλλίτερη τύχη. Εἶχε περισσότερα προσόντα ἀπ' τὸν Ἀριστείδῃ. Ἦταν θαυμασῖος ὁμιλητῆς, ζωηρός ἄνθρωπος, φιλελεύθερη κι αἰσθαντικὴ ψυχὴ. Εἶχε καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία. Ὅπου πήγε δημούργησε κίνηση. Πρῶτος ἔστησε σκηνὴ πάνου στὸ νησί (81). Τὸ 1863 ἀνέβασε στὴ Μυτιλήνη δικό του ἔργο (82). Ὅπου πῆγε ἀνέβασε ἔργα θεατρικὰ

(72) Βλ. πρόλογό του στὴ μετάφρασή του τῆς Ἰαγίνειας τοῦ Ραζίνου. Ἀπ' ὅσα γράφει φαίνεται πὼς ἦταν μονάχος στὸ σκολεῖο.

(73) Γιὰ τὸ Νικητὰ τοῦ Ἡρακλεῖδη, τὸ μαθητὴ τοῦ Βενιαμίν, βλ. τὴ μελέτη μου στὸ Δημοκράτη (Μυτιλ.) 25 καὶ 26 Σεπτ. 1934.

(74) Στ. Ἀναγνώστη, Ἡ Λεσβιάς, ὁ. π., σ. 163 καὶ 228 β.

(75) Ἀμάθεια (Σμύρνης), 13 φλ. 1854, σ. 3. Ὅπου καὶ μνεῖα πανηγυρικοῦ λόγου του. Βλ. καὶ Γ. Ἀριστείδου Χριστ. Κολόμβος, ὁ. π., σ. 416 β.

(76) Τὸ 1864 μιὰ φορὰ βρίσκεται στὴ Μυτιλήνη, βλ. Τετραλογ., ὁ. π., σ. 176 α. Ἡ κόρη του ὑπηρετεῖ τότε στὸ Μόλυβο (σ. 178 α).

(77) Ε. Γ. Κουσβῆ, Βρετανικός, Μυτιλήνη, 1872, σ. 52 α.

(78) Στ. Τάξη, Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Λέσβου, Κοινητοίς, 1874, σ. 50, Γ. Ἀριστείδῃ, Ἀνάλυσις τοῦ Οἰκονομικοῦ κλπ., ὁ. π., σ. 45 β, Ζ. Ὑπανδρευμένου, Ζηροβία, 1875, σ. 188 α. Ἀπὸ τὸ 1870 βρίσκεται ἐκεῖ (Καρλόλου Οδίντερφέλδου Σταυρίδου: Ἱστορία Γαλλογεμ. πολέμου, Ἀθ., 1871, σ. 425 α).

(79) Πιττακός (Μυτιλ.) Β' (1878) σ. 80, Κ. Π. Ὑακίνθου Ἔσματα, Μυτιλ., 1877, σ. 15.

(80) Μ. Ι. Μιχαηλίδου, Κώδρος, Μυτιλ., 1880, σ. 86 α, καὶ σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Π. Στεφανίδη, Πλωμαρίτη, πού ἔκανε δάσκαλος μαζί του.

(81) Τοῦτο λέγω νὰ ἔγινε κατὰ τὸ 1841—2 στὸν Πολυχνίτο.

(82) Περιγραφεὶ ὑπάρχει στὸ Λεωτοσακὸ του σ. 44. Τὸ Λεωτοσακὸ ἀνέβασε καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τὸ 1875 καὶ στὸ Παπάδο τὸ 1879 (ἐρασιτέχνες Ζαρκλῆς (Μωραϊτίνης), Π. Στεφανίδης δάσκαλος (Λεωτοσακός). Ἐπίσης πρὸ τοῦ 1871 ἀνέβηκε ἀπὸ ἐρασιτέχνες στὸ Μανταράδο κατὰ τὴν πληροφορία τοῦ Οἴκτου Προδρόμου Ἀναγνώστη (Ε. Μολίνος, Ε. Παρασκευαΐδης κ. ἄ.).

μέ έρασιτέχνες. Ἡ πρώτη έπαφή τοῦ Βερναρδάκη μέ θέατρο λέω νά χρονολογεῖται ἀπ' τά μαθητικά του χρόνια κι ἀπ' τόν Ἰάκινθο. Ἀπ' αὐτόν τραβᾷ κι ἡ Λεσβιακή έρασιτεχνία.

Ἔργο.— Ἀλλά μετά τόν Ἄλκαϊο τὸ Θεόδωρο, ὁ Ἰάκινθος εἶνε κι ὁ πρῶτος δραματικός τοῦ νηιοῦ. Πραγματικά, δέν εχει τήν πολυμέρεια καί τή φιλολογική κατάρτιση τοῦ Ἀριστείδη. Οὔτε τά έργα του θά τά βαστοῦσε, ὅπως ἐκεῖνος, «ἀφελείς ἐπιδείξεις». Τέτιες, πάντως, γιά μᾶς σήμερα δέν εἶνε. Ἀγαποῦσε τήν ποίηση, τὸ θέατρο καί τή σκηνή. Γι αὐτό μᾶς ἄφησε μονάχα ποιήματα καί τραγωδίες. Τίποτ' ἄλλο. Οὔτε λόγους, οὔτε μελέτες, οὔτε ιστορίες.

Ἄρχισε ἀπ' τίς μεταφράσεις. Τὸ 1844 καί 1845 μᾶς ἔδωσέ δυὸ τραγωδίες τοῦ Ρακίνα, τήν Ἰφιγένεια (83) καί τήν Ἀνδρομάχη (84). Σωτῆς, μέ πολὺ λίγα παραγεμίματα. Ἐμμέτρως σὲ δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους — οἱ ἴαμβοι δέν εἶχαν ἀκόμα γίνει τῆς μόδας. Καθαρεύουσα σοβαρή—ὄχι βαρειά.

Πρέπει νά ἀποτρέψωμεν τισαύτην ὀλεθρίαν
Συνάντησιν, ὦ μήτέρ μου γνωρίζεις τήν μανίαν
Τοῦ ἀγερώχου έραστοῦ, καί τήν ἀλαζονείαν
Τῶν Ἀτρείδων γνωρίζομεν. ὦ Ἀχιλλεῦ, ἄχ! στάσου,
Ἀνάβαλλε τήν μετ' αὐτοῦ ἤδη συνομιλίαν.
Τόσον νά παροργίζεσαι ἔχεις τά δικάιά σου,
Πλὴν ἄφες, ἀν μέ ἀγαπᾷς, νά ὁμιλήσουν ἄλλοι
Μέ τόνον μετριώτερον, ἴσως καί μεταβάλει
Τήν ὀλεθρίαν γνώμην του, δταν ἡ σύζυγός του
Μέ θρήνησιν καί μέ δάκρυα γονυπετῆ ἔμπρός του.
Ὁ Έρωσ τότε, καί πειθῶ καί δύναμιν καί τόνον
Θά μέ ἐμπνεύσῃ. Ἀχιλλεῦ, διά ἐσέ καί μόνον.

Ἡ μετάφραση τῆς Ἀνδρομάχης εἶνε πιδ δουλεμένη. Ἡ Ἰφιγένεια εἶνε νεανικό έργο του. Τήν προσφωνεῖ στόν Ἀριστείδη. Εἶνε χαρακτηριστική ἡ προσφώνηση :

«Προσφιλέστατέ μοι Γ. Ἀριστείδη! Δικαίως συμπεραίνεις, ὅτι βοστρυχίζω τήν πρό πολλοῦ προκρηχθείσαν μετάφρασίν μου, καί εἰστί εἰς φῶς μὴ φανεῖσαν. Ἀλλά καί ἀν ἡδυνάμην νά ὑποκλέψω ἐκ τῶν πολλῶν μου έργασιδων στιγμάς τινας, δέν ἤθελα βεβαίως θυσιάσαι αὐτάς εἰς τήν ἐπιδιόρθωσιν ταύτης τῆς τραγωδίας, τῆς πρό πολλοῦ μεταφρασθείσης, προκρίνων μάλλον ἄλλην τινά ἐντελεσετέραν καί ὠφελιμωτέραν ἐπιχείρησιν, παρά τήν ἀνασκευήν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ πρωτοπεῖρου ἐπιχειρήματός μου, τὸ ὁποῖον τόσον ἤδη καιρόν ἔκειτο παραμελημένον, καί ἤθελεν ἴσως διαμείνει εἰς αἰώνιον λήθην, ἐάν αἱ πολλαί καί ἐπίμονοι τῶν φίλων προτροπαί

(83) Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι, τραγωδία τοῦ Ι. Ρακίνα, ἐμμέτρως καί ἐλευθέρως μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου. Ἐν Σμύρνῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἀμαλθείας, 1844, 16.8X11.5, σελ. 82 (σπαν. παρ' ἐμοί). Τήν Ἰφιγένεια τήν βεῖσω μεταφρασμένην προτύτερον στή Λαμία ἀπὸ ἀνόνημο. Ἰφιγένεια μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, ἐν Λαμίᾳ, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς διευθυνομένης παρὰ Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδου, 1837, 16.3X11.8, σ. 73. Ἡ τελευταία τῆς στήν καθαρεύουσα μετάφραση θαρρῶ εἶνε τοῦ Γ. Ζαδέ, Ἀθ., 1887, σ. κη†130 (μέ φιλόλογ. παράρτ.).

(84) Ἀνδρομάχη, τραγωδία τοῦ Ι. Ρακίνα, ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεταφρασθεῖσα ἐμμέτρως καί ἐλευθέρως ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου. Ἐν Σμύρνῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἀμαλθείας, 1845, 16.8X11.5, σελ. 82 (σπαν. Λέσχῃ Μηθύμνης).

δέν ἤθελον μὲ πείσει νὰ ἀποφασίσω τὴν εἰς φῶς ἔκδοσίν του. Ὡς τοιοῦτο λοιπόν, ὄχι μόνον θέσιν μεταξὺ τῶν κλασικωτέρων τῆς γλώσσης μας συγγραμμάτων δέν θέλει καθέξει κατὰ τὰς ἐλπίδας καὶ τὴν ἐμπειμίαν σου, ἀλλ' οὔτε εὐμενὲς ἴσως βλέμμα δέν θέλει ἀξιώθῃ παρὰ τῶν μεγάλων κριτικῶν μας, τῶν ὁποίων τὰς ἀσπληρὰς κρίσεις πρέπει νὰ ὑπομένωμεν καί, εἰ δυνατόν, νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τούτων εἰς ἄλλας μας ἐπιχειρήσεις.

Ἐχτός ἀπ' τὸ Ρακίνα, ὁ Ἰάκινθος μᾶς ἔδωσε καὶ μιὰ μετὰ-φραση ἀπ' τὸ γαλλικὸ τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορημάτος τοῦ Mar-montel «Ὁ Βελισσάριος» (85) μὲ τὴν ἐλπίδα πῶς

«Τὸ διδακτικόν τοῦτο καὶ ἠθικόν σύγγραμμα, πολὺ διάφορον τῶν κατακλυσάντων καὶ λυμαιομένων τῆν Ἑλλάδα μυθιστορημάτων, μακρὰν τοῦ νὰ καταδαπανήσῃ τὸν πολῦτιμον καιρὸν τῶν ἀναγνωστῶν εἰς περιττά καὶ μάταια, θέλει διδάξει αὐτοὺς τόσα ἀξιόλογα ἱστορικά συμβεβηκότα, ἐν οἷς καὶ πολλαὶ πολῦτιμοι ἀπαντῶνται συμβουλαί, καὶ πλεῖστα φιλοσοφικὰ καὶ ἠθικὰ ἀξιώματα . . .».

Ὅπου θυμᾶται κανεὶς τὸν Ἄναγνώστη, τὸν Ἀριστείδην, «ὄλην, ὅπως γράφει, τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων τῶν μυθιστορικῶν ἀναγνώσμάτων, τὴν ὁσημέραι κρατυνομένην . . .». Σωτὸς πόλεμος! Ἡ ἠθικὴ εἶχε τότε ἀξιώσεις; ἡ τέχνη καμιά—μποροῦσε νὰ λείπει κι ὅλας. Γι αὐτὸ ὁ Ροῖδης μὲ τὴν Πάπισσα τάραξε τὰ νερά τῆς ἐποχῆς του!

Ὁ Ἰάκινθος ἔγραψε κάμποσα ποιήματα καὶ τέσσερις τραγωδίαις. Ὅλες ἱστορικῆς, πεζῆς καὶ πεντάπραχτες ἐκτός ἀπὸ τὸ Λεωτσάκο, ποῦ ἔχει τρεῖς πράξεις. Ἡ γλῶσσα τους καθαρεύουσα στρωτῆ καὶ εὐκολη.

Ὁ Λεωτσάκος ἢ οἱ ἥρωες τῆς Κύθνου (86) ἀναφέρεται στὰ Ναυπλιακά. Τὸ σκληρὸ τέλος τῶν τριῶν φιλελεύθερων ἀξιωματικῶν—Λεωτσάκου, Μωραΐτινῆ, Σκαρβέλλη—ποῦ σηκώσανε τὴ Σύρα καὶ πῆγαν νὰ λευτερώσουν τοὺς φυλακισμένους ἐπαναστάτες στὴ Κύθνο. Πέσανε ἀπὸ ἀδελφικὰ χέρια. Ὁ θάνατος τους ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση καὶ θρηνηθῆκε ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα (87). Τὸ δράμα εἶνε γεμᾶτο ἀπὸ πνοὴς φιλελεύθερες. Ἄγος καὶ τυραννία ἢ Βαυαροκρατία. Πολλὰ σημεῖα τῆς ἀδελφοκτονίας αὐτῆς σοῦ φέρνουν στὸ νοῦ σύγχρονα γεγονότα. Νομίζει πῶς ἢ Ἑλλάδα δέν ἄλλαξε καθόλου. Ἐχει καὶ στιχηρὰ κομμάτια σὲ κάθε πράξῃ, ποῦ τὰ φέλνουν ὁμιλοὶ. Ἡθοποιῖα ἔχει ἢ σκηνὴ Ζ' τῆς Α' πράξης μεταξύ τοῦ Μωραΐτινῆ καὶ τῆς ἀδελφῆς του. Ἡ

(85) Ὁ Βελισσάριος τοῦ Μαρμοντέλλου, μεταφρασθεὶς ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου καὶ Μ. Ε. Φωτίου, ἐν Σμύρνῃ, τύποις Π. Μαρκοπούλου, 1861, 20.8X14.5, σ. β+196 (σπαν. Ἐθν. Βιβλ. Ἀθ., Ν. Φ. 2544 καὶ παρ' ἐμοί). Ἀπόσπασμα περάστηκε στὸν Πιττακό, Α' (1878) σ. 345 α—47 β. Ἄλλα μεταφράσματά του στὸν Πιττακό, Α' (1877) σ. 97—101. (Βουτιῆ, Μάρκος Ἀκτίου Πλάυτος) καὶ αὐτ. Β' (1878) σ. 113 κ. π. (Πρὸς τὸν Βαδινγκιῶνα).

(86) Ὁ Λεωτσάκος ἢ οἱ ἥρωες τῆς Κύθνου, τραγωδία εἰς τρεῖς πράξεις ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου, ἐν Ἀθήναις, 1864, σ. 20.5X14.4, σ. 52 (+1).

(87) Νὰ διαβάσει μόνον κανεὶς τοῦ Σ. Καρύδη: Οἱ μάρτυρες τῆς πατρίδος, ἧτοι ἐλεγεία εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πασχούσης πατρίδος πεσόντας Ι. Παγιώνην, Σπ. Δουβουνιώτην, Γ. Κομμουνδοῦρον, Ν. Λεωτσάκον, Π. Μωραΐτινῆν, Α. Σκαρβέλλη, ἐκδ. 3, ἐν Ἀθήναις (τυπ. Φωτός) 1868.

Συνδρομητῆς τοῦ Λεωτσάκου φέρεται (σ. 49 α) καὶ ὁ Κλεάνθης Κ. Μιχαηλίδης, ὁ ὕστερα Ἀργύρης Ἐφταλιώτης. Δεκαπέντε χρόνῳ παιδὶ διάβαζε!

Β' πράξη εἶνε στήν Ἐρμούπολη. Ἐδῶ χρησιμοποίησε τίς ἀναμνήσεις του τίς μαθητικές, ἔβαλε καί μαθητές μέσα στούς διαδηλωτές. Ἐνθουσιαστικώτατο τὸ ἔμβλημα τῆς Β' πράξης κατὰ τῆς βασιλικῆς ταραννίας. Ὁραῖο εἶνε τὸ τέλος. Κοπέλλες τῆς Κύθνου ραίνουν μὲ λουλούδια τοὺς δαφνοσκέπαστους νεκροὺς καί μοιρολογοῦν :

Τάλαινα πατρίς, οἱ ἔνδοξοι υἱοὶ σου,
Οἱ τρεῖς πρόμαχοι καὶ εὐτολμοὶ προστάται
Τῆς εὐκλείας σου καὶ τῆς ἔλευθερίας,
Φεῦ ! ἔπεσαν νεκροί.
Ἵ ἄποφράς στιγμῆ !

Τῶν πολυπαθῶν Ἑλλήνων τὰς βασάνους,
Τὰ οἰκτρὰ δεινὰ τῆς ἀδελφοκτονίας.
Κάμφθητι, Θεέ, καὶ ἀκουσον τοὺς θρήνους
Τοσοῦτων δυστυχῶν
Χηρῶν καὶ ὄρφανῶν.

Ἄκουσον, Θεέ, φωνάς ἱκετηρίου
Καὶ εὐδόκησον πλέον ν' ἀπαλλαγῶμεν
Ἀπὸ τὸν σκληρὸν κι' αἰμοχαρῆ δυνάστην.
Ἄρκοῦν πλέον, Θεέ,
Τοσαῦται συμφοραί.

Ἄρκοῦν αἱ συμφοραὶ τῆς Ἑλλάδας, μὰ ποτὲ δὲν παύουν. Ὁ Λεωτσαῖκος εἶνε ἓνα καλὸ ἔργο τῆς ἐποχῆς του, μὲ σκηνικὴ ὀικονομία, μὲ θεατρικὸ ἔνδιαφέρον. Ὁ Ἰάκινθος καταλάβαινε ἀπὸ σκηνῆ.

Ἡ Πόλη, ἡ μεγάλη ἰδέα, οἱ ἱστορικὲς ἀναμνήσεις ἀρχίσανε νὰ φουντώνουν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Spectateur d'Orient (1853). Ἱστορίες τῶν Παλαιολόγων, τῆς Ἄλωσης, ποιήματα, δράματα γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονός. Ὁ Ἰάκινθος δραματοποίησε τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια τῆς ἄλωσης μὲ τὴν τραγωδίαν του «Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως» (88). Οἱ τελευταῖες πιά στιγμές, ποὺ σβύνουν οἱ ἐλπίδες τῆς ξένης βοήθειας, ποὺ πᾶν ὅλα στραβά. Πρόσεξε πολὺ τὸ σημεῖο τῶν θρησκευτικῶν καυγᾶδων καὶ συζητήσεων μπροστὰ στὸν ἄμεσο κίνδυνο. Ὁ Κωνσταντῖνος θρησκευτικὸς, ἡρωϊκὸς, μαρτυρικὸς, τῶν περιστάσεων ἀντάξιος : «Τὶ πρῶτον νὰ πράξωμεν, τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς νὰ καταπαύσωμεν, ἢ τὸν περὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἔχθρὸν ν' ἀποδιώξωμεν ; καὶ μὲ ποίας δυνάμεις ; δίκαιε Θεέ, διατὶ νὰ μὴ παιδεύσης δι' ἄλλης τινὸς τιμωρίας τοὺς παροργισαντάς σε δούλους ; »

Ἐπίσης πέτυχε τὸ γυιὸ τοῦ Νοταρᾶ μπροστὰ στοὺς Τούρκους. Ἀπόδωσε ὡμορφα τὴν μεγαλοπρέπεια, τὴν αὐταρχικότητα τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Πολλές σκηνές εἶνε στὸ τουρκικὸ στρατόπεδο. Φεύγουν ὄλοι στὸ τέλος γιὰ τίς θέσεις τους. Περνᾶ στὴ σκηνὴ ὁ χορὸς ἱερέων ποὺ ψάλλει :

(88) Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τραγωδία εἰς πέντε πράξεις ὑπὸ ** [Ἰάκινθου], ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας «Αἱ Χάριτες» (!) 1879, 19.9X13.6, σ. 116, μὲ παράφυλλη ὁλοσέλιδη εἰκόνα τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ βιβλίον ὅπως καὶ ἄλλα λεσβιακὰ εἶνε πραγματικὰ τυπωμένον ἐν Μυτιλήνῃ, καθὼς φαίνεται.

Ἄπεστρεψας, ὦ Σαβαώθ,
πλέον τό πρόσωπόν σου,
καί ἔπαυσαι εἰς πρόνοijs.
ὦ Ὑψιστε, εἰς τό ἐξῆς
φεῦ! ὑπέρ τῶν πιστῶν σου.

Ὁργίσθης καί δέν δέχεσαι
δεήσεις καί θυσίας,
ἀλλ' ἀκουσον τῶσων χηρῶν
καί τεθλιμμένων ὄρφανῶν
κραυγᾶς καί θρηνηθίας.

Κλίνον τό οὖς καί ἀκουσον
τάς γοεράς δεήσεις·
νεύσον, Θεέ, ἐξ οὐρανοῦ,
τοῦ δεομένου σου λαοῦ
δέξαι τάς παρακλήσεις

Τό ἄσμα τῶν «μελανειμόνων παρθένων μέ λαμπάδας εἰς
τάς χεῖρας» εἶνε ἕνας σωστός κομῖός. Θυμᾶται κανεῖς τίς Τρωα-
δίτισσες τῆς Ἐκάβης ἢ τίς σκλάβες Ἑλληνοποῦλες τῆς Ἴφι-
γένειας.

Στήν Βαβυλῶνα ἤρχοντο
ὄλαι μαυροφοροῦσαι,
παρά τάς δῆχθας ποταμῶν
αἱ θυγατέρες τῆς Σιών
τήν τόχην των θρηνοῦσαι.

Κι' ἡμεῖς ἀπαρηγόρητα
ἐνταῦθα θρηνοδοῦμεν·
ναί, ἄς θρηνησῶμεν κι' ἡμεῖς,
ἄς κλαύσωμεν οἱ δυστυχεῖς,
διότι ἀγνοοῦμεν

Ἄποια πολυστένακτος
ζωή μᾶς περιμένει,
ὅποιας ἄρα συμφοράς
προώρισε καί δι' ἡμᾶς
ἢ μαύρη πετρωμένη!

Χεῖμαροι περιέκλεισαν
τήν πόλιν μας βαρβάρων,
νά εἰσορμήσουν πολεμοῦν
καί νά ἀρπάσουν ἀπειλοῦν
τό στέμμα τῶν Καισάρων.

Τό δῶτυ τό ὑφίδμητον
τοῦ Βύζαντος ἀν πέση
εἰς τῶν βαρβάρων τήν ἀλχημῆ
καί τήν χιλιετή ἰσχύν
αἴφνης ἀν ἀπολέση.

Ἄνηλεῶς θ' ἀρπάζονται
τέκνα ἀπό μητέρας
καί θά φονεύονται οἰκτρά,
οἰκτρότερα κι' ἄλλα πολλά
ἀκόμ' εἰς τάς γαστέρας.

Παντοῦ κλαυθμοί καί δάκρυα,
παντοῦ θρηνοί καί στόνοι·
θάλασσαν, οὐράνον καί γῆν
καλύπτει ταύτην τήν στιγμήν
νεκρώσιμος σινδόνῃ.

Ἦ πρὶν ἀνθοῦσα πόλις μας,
κοιλὰς ἡδῆ κλαυθμώνων,
εἰδίῳ ἐν μιᾷ στιγμῇ
ἐπαπειλεῖται νά σβεσθῇ
δόξα δέκα αἰῶνων.

Τό φωτοβόλον σύμβολον
πῶς ἀπό τά τεμένη
τά ἱερά θ' ἀποσπασθῇ
καί ἀντ' αὐτοῦ θά ὤψωθῇ
σελήνη τετμημένη!

Ναί, πόσας θά φανεύωσι,
πόσας ἐγκυμονοῦσας,
πόσων τὰ τέκνα θά στεροῦν
κι' αὐτός εἰς ἄλλους θά πωλοῦν
ἐλευινά θρηνοῦσας;

Πόσας παρθένους φεῦ! ἀβράς
καί σκιατραφημένας
θά σύρουν βάρβαροι σκληροί,
αἰμοχαρεῖς κι' ἀγριωποῖ
εἰς χώρας μακρυσμένας;

Σταυρόμενοι ἀγεληδόν
ἀπαύστως θά θρηνώμεν
καί μ' αἰωνίους στεναγμούς
καί δάκρυα στοῦς ὀφθαλμούς
αὐτούς θ' ἀκολουθῶμεν.

Ρακένδυτοι καί μέ γυμνοὺς
πόδας κ' αἱματομένους
εἰς πόσους ἀρά γε τῆς γῆς
θά τρέχωμεν οἱ δυστυχεῖς
τόπους ἐρημωμένους;

Εἰς ποίους πολυκτῆμονας
τέλος θά πωληθῶμεν,
κ' εἰς ποῖα ἔργα ταπεινά
κ' εἰς βάσανα παντοτεινά
θά καταδικασθῶμεν;

Ἐάν τις δουλικὴν ζωὴν
ἔχη νά διανύσῃ,
κάλλιον νά μὴ γεννηθῇ
ἢ ἅμα αἰχμαλωτισθῇ,
τό ζῆν νά ἐκμετρήσῃ.

Κι' ἡμεῖς ἄς ἀποθάνωμεν,
ἄς παύσωμεν νὰ ζῶμεν,
πρὶν τὴν σφαγὴν τῶν συγγενῶν
καὶ τὸν ἐξανδραποδισμὸν
τῆς πόλεως ἰδῶμεν.

ᾠ Παναγία Δέσποινα

Ἄκουσον, Ἄειπάρθνε,
παρθενικάς δεήσεις,
καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν
στὴν λύσσαν τῶν Ἀσιανῶν
ποτὲ μὴ μᾶς ἀφήσης.

Τὸ δράμα τελειώνει μὲ τὴν προφητεία τῆς «ἄνωθεν φωνῆς». Τὰ δύο ἄλλα δράματα τοῦ Ἰακ. εἶνε ἐπίσης ἱστορικά. Ἡ μορφή τοῦ αὐτοκράτορα Ἡρακλείου (89) τὸν εἶχε τραβήξει πολύ. Ἐπιτυχία ἔχει καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ Ναπολέοντα (90) τοῦ Γ'.

Καὶ τὰ κομμάτια ποὺ παραθέσαμε, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι στίχοι μᾶς φανερῶνουν πῶς ὁ Ἰακίνθος δὲν ἦταν ἀπλὸς στιχοπλόκος. Τὸ «Ἐνάλιον ἄσμα τοῦ Ἀρίονος» εἶνε μαζὶ κι ἕνας ὕμνος τοῦ νησιοῦ. Θὰ τὸ ὑπέγραφε κι ὁ καλλίτερος ποιητὴς τῆς Ἀθηναϊκῆς σχολῆς.

ᾠ τῶν ἀθανάτων δῶρον,
καλλικέλαδῆ μου λύρα,
Πρόσελθε τὸ τελευταῖον
στὴν ἀσπαίρουσάν μου χεῖρα.

Πρὶν δὲ τοὺς γλυκεῖς σου ἤχους
στὴν σιγὴν ἐγκαταλίπης.
Χύσον ἦδη στὸν αἰθέρα
φθόγγους πένθους, φθόγγους λύπης.

Ἰσως ζέφυρος τοὺς φέρει
εἰς τὰ ἄλση τῆς Μηθύμνης,
Ὅπου ἄλλοτε τὰς Μούσας
καὶ τὸν ἔρωτα ἐξύμνεις.

Ἰσως δάκρυον ἔν ρεῦσει
καὶ εἰς στεναγμὸς φίλιας
Τὴν πικρὴν μετρίσσει
τῆς παρούσης ἀγωνίας.

Ἰσως ἐκ τῆς Λέσβου μία
θλίψεως φωνὴ ἤχησει.
Ἰσως βάλσαμον στοὺς πόνους
τῆς ψυχῆς μου ἐπιχύσει.

Λέσβος, γῆ τῆς γενετῆς μου,
Λέσβος, χώρα εὐθυμίας,

Χαίρε, ὦ πατρίς γλυκεῖα,
καὶ εὐτύχει μετ' εὐκλείας.

Χαίρετε, τῆς Λέσβου δρη
καὶ ἀνθοστρωτά πεδιά,
τῶν ἀγνῶν τῆς Μνημοσύνης
θυγατέρων κατοικία.

Χαίρετε, ὁ ποιητὴς σας
τὸ πελαγαῖον κῆμα
Ὡς φιλόξενον λαμβάνει
καὶ εὐρύχωρόν του μνημα.

Ἐπειδὴ κακίαν, φθόνον
ἀπαντᾷ εἰς πάντα τόπον,
Ἐπειδὴ τὸν ἀπειλοῦσιν
αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων,

Καὶ ἡ ἀπιστία βέλη
κατ' αὐτοῦ ἔχει στημένα,
Κρύπτεται εἰς τῆς θαλάσσης
τὸν ἀπάτητον πυθμένα.

Εἰς τὸ κράτος ποὺ προσφεύγει,
Πόσειδον, Ὠκεανίδες,
Εἰς τοὺς κόλπους σας προστρέχει,
σώσατέ τον, Νηρηίδες ...

(89) Βελισσάριος, τραγωδία εἰς πέντε πράξεις, ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Ἀρχοντοπούλου. Ἐν Μυτιλήνῃ, Τυπογραφεῖον «Ἡ Λέσβος», 18,5X12,4, σ. 71 (σπ. Ββλ. Κ. Μ. Μιχαηλίδη, Πέτρα).

(90) Ὁ αἰχμάλωτος αὐτοκράτωρ ἢ Ναπολέον ὁ Γ', τραγωδία εἰς πέντε πράξεις, ὑπὸ Κ. Π. Ἰακίνθου. Ἐν Μυτιλήνῃ, τύπος Γ. Ἀρχοντοπούλου, 18,7X12,4, σ. 72 (σπ. Ββλ. Γ. Καλῆ γιαντοῦ, Πλωμάρι, Κ. Μ. Μιχαηλίδη, Πέτρα).

Ἐχω πληροφορίας πὸς ὁ Ἰακ. ἔγραψε καὶ ἔργο μὲ τὸν τίτλο Σαλπῶ ἢ ποιήτρια τῆς Λέσβου. Θὰ πρόκειται βέβαια γιὰ δράμα ὑποθέτω. Δυστυχῶς ἔεν μπόρεσα νὰ τὸ δῶ πούθενά.

Συμπαθητικώτατο εἶνε τὸ τευχίδιο (91) μὲ τὰ σχολικὰ ἄσματα τοῦ Ἰακ. Ἰγμνοὶ εἰς τὰς ἐπετελείους ἑορτὰς τῶν σχολείων τῆς Λέσβου, ὡδαὶ εἰς τὰς ἐξετάσεις, εἰς τὴν ἄφιξιν μητροπολιτῶν, εἰς τὸν βραβεύσαντα τρεῖς ἀριστεύσαντας μαθητὰς κλπ. Τ' ἀνοίγεις καὶ μοσκοβολᾷ ἀπὸ περασμένα. Ἰαπηχοῦνε ἀπ' τὸ βάθος τοῦ σκοποῦ ἑρατεινοί, τραγουδημένοι ἀπὸ ἀπαλὰ Λεσβιακὰ στόματα, ποῦ—συλλογίζεσαι—σήμερα δὲν ὑπάρχουν πιά.

* *

Ξενοφῶν Γ. Καραπαναγιώτης. — Ὁ τρίτος μαθητὴς τοῦ Ἰαγαγνώστη. Συνομηλικὸς καὶ ἀχώριστος μὲ τοὺς ἄλλους δυό, τὸν Ἰακίνθου καὶ τὸν Ἰαριστείδου — συμπατριώτης τους, συνάδερφός τους. Ἰεκανε δάσκαλος πρῶτα στὸ χωριό. Ἰεπειτα ἤρθε στὴ Σχολὴ Μυτιλήνης (92), κατὰ τὴν πρώτη σχολαρχία τοῦ Ἰαίλιου (1848—1850). Συνεργάστηκε ἀργότερα μὲ τὸν Ἰαριστείδου. Τὸ 1858 τὸν βρίσκουμε πάλι στὴ σχολὴ (93) τοῦ χωριοῦ τοῦ. Τὸ 1864 διδάσκει στὴ σχολὴ Μυτιλήνης (94).

Δὲν ἔγραψε, ὅσο ξέρω, τίποτα. Γιά τὸ μεγάλο σκοπὸ τῆς ζωῆς του τουλάχιστο, δὲν ἔκανε καμμιά «ἀφελὴ ἐπίδειξιν». Ἰαπλούσστα, γιατί σ' αὐτὸν εἶχε ἀφιερῶθῃ ὀλάκερος, «μὴ ὀποκλέπτων, γιά νὰ χρησιμοποίησω τὰ λόγια τοῦ Ἰακίνθου, ἔκ τοῦ ἐπιμόχθου ἔργου του στιγμὰς τινας», οὔτε μιά. Ἰα, ὅπως λέγει ὁ δάσκαλός του, στῶν παιδιῶν τοῦ νησιοῦ

Ἰαπαύστως ἔργαζόμενοι εἰς τὴν ἀνάπτυσιν των,
τὴν ἔργασίαν ἔχουσι τροφήν καὶ ἀναψυχὴν των.

* *

Ἰαριστομένης Σταυρίδης. — Γυιός τοῦ Ἰαγαγνώστη. Αὐτὸς ἀπὸ Ἰαγνῶνιου ἔφτασε νὰ γίνῃ Σταυρίδης. Ἰελλην ἔλληνικώτατος. Ποῦ νὰ μυριστῆς πιά πῶς εἶνε γυιός τοῦ ἀγαγνώστη στὸ ἀναλόγιο τῆς δουλείας, γυιοῦ τοῦ σκλαβωμένου Ἰαγνῶνιου. Ἰαλλά καὶ ἡ δρᾶση του εἶνε ἔλληνικώτατη.

Βίος.—Γεννήθηκε στὴ Μυτιλήνη (95) τὸ 1839. Ἰακουσε μαθήματα στὴ Σχολὴ Κυδωνιῶν. Πῆγε καὶ αὐτὸς γιά δάσκαλος. Τέλιωσε φιλολογία στὴν Ἰαθήνα (1865), ἄκουσε καὶ τὸ Δ. Βερναρδάκη. Ἰαγστερα ἔφυγε στὴ Λειψία, γιά ἀνώτερες σπουδές. Γύρισε πίσω στὶς Κυδωνίες καὶ ἔκανε ἕνα διάστημα—ἕνα-δυὸ χρόνια—καθηγητὴς στὸ Γυμνάσιο. Γιά λίγο ἔκανε καὶ στὴ Μυτιλήνη. Κατὰ τὸ 1871 ἔφυγε πάλι στὴ Γερμανία, ὅπου σπούδασε Ἰατρι-

(91) Ἰασματα, Κ. Π. Ἰακίνθου, διὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μυτιλήνης, ἐκδοθέντα ὑπὸ Γ. Ἰαρχοντοπούλου. Ἰεν Μυτιλήνη. Τυπογραφεῖον «Ἰα Λέσβος». 1877, 17.9X12.2, σ. 22. Ἰενα ἀκόμα αἶνιγμα πετυχημένο τοῦ Ἰακ. βρίσκεται στὸν Πιτακό, Α' (1877) σ. 64 β.

(92) Σ. Ἰαγαγνώστη, Λεσβιάς ᾠδὴ κτλ., σ. 163.

(93) Γ. Ἰαριστείδου, Ὁ Χρ. Κολόμβος, ὁ. π., σ. 418 α.

(94) Κ. Π. Ἰακίνθου, Λεωτσάκος, ὁ. π., σ. 45 α.

(95) Λίγες πληροφορίες μοῦ ἔδωσε ὁ Ἰαρχ. Σταυρίδης ἀπ' τὸ Μόλυβο, συγγενῆς του.

κῆ. Γύρισε Ιατροφιλόσοφος. Μά δὲν ἦταν καλλιφώνος ! Γι' αὐτὸ
ὁ Ἄναγνώστης (96) παραπονεῖται :

Μεμίμητος δ' ὢν ἄνθρωπος, ὅτι εὐθὺς θά φθάσω
θαρρῶ εἰς ἀνακούφισιν, τὸν πόνον μ' ἂν ἐκφράσω,
Πῶς αὐτὴ δὲν σ' ἐπροίκισε, μὲ τὸ τῆς Πολυμνίας,
ἐν δῶρόν της ἐπίζηλον : τὸ τῆς καλλιφωνίας.
Εὐχαριστῶ τὴν τύχην πλὴν, διότι μ' ἀφθονίαν
σ' ἐδῶρθε πάλιν αὐτῇ, τὴν ζηλωτὴν παιδεῖαν.

Ἔργο.— Πραγματικὰ ὁ Σταυρίδης ἦταν ἄνθρωπος πολὺ
διαβασμένος. Στὶς Κυθωνίες δημιούργησε μιὰ θαυμασία κίνηση.
Σύστησε συλλόγους φιλολογικούς, σωματεῖα φιλεκπαιδευτικά.
Διοργάνωνε διαλέξεις, γιορτές. Ἔκανε πολλὰ χρόνια πρόεδρος
τῆς Ἐφορίας τῶν Σχολῶν καὶ δούλεψε πολὺ γιὰ τὴν παιδεία
τοῦ τόπου.

Ἔβγαλε μὲ τὸ φίλο του Γρηγ. Βερναρδάκη μιὰ θαυμασία
μετάφραση τῆς πολύκροτης ἱστορίας τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πο-
λέμου τοῦ Winterfeld (97). Κι οἱ δύο μεταφραστὲς τ' ἀφιερῶνουν
τὸ ἔργο στὸ Γουλιέλμο Α' τῆς Πρωσσίας : θαυμασμοῦ ἐλάχιστον
δειγμὰ !— Μόνος του τὸν ἄλλο χρόνο τύπωσε τὸν Χαρικλῆ (98),
εἰκόνες καὶ σκίτσα ἀπ' τὸν ἰδιωτικὸ βίβιο τῶν ἀρχαίων. Αὐτοῦ τοῦ
εἴδους ἡ φιλολογία μαζί μὲ τὴ μυθολογία εἶχε τότε μεγάλη πέρα-
ση. Μιὰ ἄλλη μετάφρασή του (99) — ἔχει ἄλλη ἀποστολὴ — νὰ
φωτίσῃ, νὰ καθοδηγήσῃ τὸ ἔργο του τὸν ἀγρότη, τὸν ἐλαιοκόμο.
Μέχρι σήμερα πόσα λαϊκὰ ἐγχειρίδια ἔχουμε ; Τί προσπάθειες
ἔχουν γίνει γιὰ νὰ φωτιστεῖ τὸ ἔργο του, ν' αὐξήσῃ τὴν παρα-
γωγὴν τοῦ ἀγρότη, ὁ φτωχὸς χωριάτης ; Ὁ ἐπιστήμονας τοῦ
χωριοῦ ἔχει πλατεῖα ἀποστολὴ. Γράφει :

« Ἄν δέ τις κατηγορήσῃ μου, ὅτι, ἰατρὸς ὢν, ἐκδίδωμι βιβλιάριον περὶ
ἐλαιοκομίας, εἰς τοῦτο ἀπαντῶ, ὅτι, κατὰ τὴν ἐμὴν τοῦλάχιστον ταπεινὴν
γνώμην, ὅσοι . . . κατέχουσι θεοὺς κἄπως ἔξοχον ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑκαστος κοινω-
νία, καθῆκον ἀπαραίτητον ἔχουσι νὰ συντελῶσι τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς πρὸς φωτι-
σμόν τῶν συμπολιτῶν των ἐν παντὶ κλάδῳ καὶ μὴ ἀρκούμενοι εἰς μόνην
τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν τὴν ἐξάσκησιν, ν' ἀσχολῶνται ὡς ἐν παρέργῳ καὶ
περὶ ἄλλα ζητήματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐν ἧ ᾗ ζῶσι».

Τὸ ὑψηλὸ φρόνημα καὶ τὸ μέτρο τῆς πολυμάθειας τοῦ

(96) Σ. Ἄναγνώστη, Ἡ Λεσβία Σαπφώ, ὁ. π., σ. γγ. : Προσλαλιὰ πρὸς
τὸν νιόν μου Ἀριστομένην Σταυρίδην.

(97) Ἱστορία τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου ὑπὸ Καρόλου Οὐίντερφέλδου,
μετάφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Ἄρ. Σταυρίδου καὶ Γρ. Βερναρδάκη,
διδασκτῶν φιλοσοφίας. Ἐκδίδεται ἀναλώμασι Ι. Χ. Κουρτέλλη. Ἐν Ἀθήναις.
Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἰλισσοῦ. 1871, 22.1X14.9, σ. 428 (Βιβλ. Βουλῆς). Κρίση
τοῦ ἔργου : Ἰλισσός Γ' (1871) σ. 584 β.

(98) Χαρικλῆς, εἰκόνες ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, ὑπὸ Γου-
λιέλμου Ἀδόλφου Βέκκερ, μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀριστομένους
Σταυρίδου, Ἀθήναι, 1871. Τυπ. Ἰλισσοῦ (δαπάναις ἀναγνωστηρίου αἱ Κυθω-
νίαι), 20X14.1, σ. 207. (Λέσχη Μηθύμνης).

(99) Συνέκδημος τοῦ ἐλαιοκόμου. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, πολλαῖς
προσθήκαις πλουτισθεῖσα καὶ κατὰ τὰς καθ' ἡμᾶς ἀνάγκας διασκευασθεῖσα
ὑπὸ Ἀριστομένους Σταυρίδου, ἱατροῦ ἐν Κυθωνίαις. Ἐκδίδεται φιλοτίμῳ δα-
πάνῃ καὶ ἐπιστάσι Μιχαὴλ Δ. Σέρεση, ἐλαιοκόμου ἐν Κυθωνίαις. Ἐν Μυτι-
λήνῃ, Τύποις Λέβου Γεωργ. Ἀρχοντοπούλου, 1878. 20.1X14.8, σ. 1+182.

Σταυρίδη φανερώνεται και σε πολλές μελέτες του (100), δημοσιευμένες σ' εφημερίδες και περιοδικά της 'Ανατολής.

Σύντομη, εύληπτη, περιεκτική εΐνε κι ή εργασία του (101) γιά την τότε κατάσταση της 'Ανατολής — του 'Οθωμανικού Κράτους.

Χαρίκλεια Στ. 'Αναγνώστη. — Κόρη του 'Αναγνώστη και αδερφή του Σταυρίδη. 'Απ' τις λίγες λόγιες γυναΐκες της 'Ανατολής. Της 'Ανατολής που πολύ άργά έξακολούθησε νά άδικει τή γυναΐκα ως παράγοντα κοινωνικό. Σπούδασε κι αυτή στή Σχολή Κυδωνιών. 'Ακουσε τό Σαράφη, που ήταν και συγγενής της από τή μητέρα της (102). 'Εμαθε ξένες γλώσσες. Διάβαζε ξένες φιλολογίες. 'Εκανε διαλέξεις κι άνακατευόταν σάν τόν αδερφό της στήν κοινωνική, φιλανθρωπική και φιλεκπαιδευτική κίνηση. 'Ο 'Αναγνώστης (103) τό 1870 συμβουλεύει τό γυΐό του

Πρό πάντων δέ σοΐ ουνιστώ τήν φίλην αδελφήν σου
Χαρίκλειαν νά αγαπήσ με όλην τήν ψυχήν σου.

'Η Χαρίκλεια μās έδωσε μιá μετάφραση τής Ιστορικής μελέτης του Kaffenel (104) γιά τήν κατάσταση των Κυδωνιών κατά τήν επανάσταση. Τήν τύπωσε, γράφει, «πειθομένη έσχάτως εις του καλοϋ και αγαπητοϋ πατρός μου τήν προτροπήν». Στο τέλος έβαλε έπίλογο και σημειώσεις, όπου μās δίνει πολλές πληροφορίες γιά τήν ιστορία, τήν κατάσταση των προεπαναστατικών Κυδωνιών, τήν παιδεία, τήν 'Ακαδημία. Μιλά γιά τούς δασκάλους, τό Βενιαμίν, τόν Καΐρη και πρό πάντων γιά τό Σαράφη—οι περισσότερες πληροφορίες που έχουμε γι' αυτόν. 'Ο πρόλογός της εΐνε μιá θερμότατη λυρική άποτροφή προς τή σκιά του Σαράφη, έθνικο διδασκάλου, άναμορφωτή του τόπου. Στο τέλος δημοσιεύει άνέκδοτη έπιστολή του Κωνσταντίνου του έξ Οικονόμων προς τό Σαράφη και τόν Καΐρη, και άλλες δυό του ίδιου και του Μουρούζη. Τό βιβλιαράκι της Χαρίκλειας εΐνε πολύ χρήσιμο σήμερα.

Ευστράτιος Γ. Κουσβής.—'Αναδεξιμιός και μαθητής του 'Υάκινθου. Γεννήθηκε στόν Πολυχνίτο τό 1842. Σπούδασε κοντά

(100) Τά έγκαΐνια της έν Κυδωνίαις νεοδηΐτου Δημοτικής Σχολής, λόγος 'Αρ. Σταυρίδου, Σαπφώ Α' (1881) σ. 251—6. Περί εΐφυλογίας, λόγος έν τή 'Αναγν. Κυδωνιών, Πιττακός Α' (1878), σ. 212 α, β και άλλες.

(101) 'Εγχειρίδιον Πολιτικής, Φυσικής και 'Εμπορικής Γεωγραφίας του 'Οθωμανικού Κράτους, έκ των διαφόρων νεωτάτων 'Εθρωπαϊκών συγγραμμάτων έμφανισθέν υπό 'Αριστομένους Σταυρίδου. 'Εν Κυδωνίαις, 1876, Τυπογρ. Γ. Σαριβαξεβάνη. 20.2X14.4, σ. 152.

(102) Βλ. πρόλογο του βιβλίου της.

(103) Σ. 'Αναγνώστη, Λεσβία Σαπφώ, ό. π., σ. 17.

(104) Αΐ Κυδωνίαι του 1821 κατά τόν Κύριον Μ. Α. Ραφενέλλον. Μετάφρασις έκ του Γαλλικού υπό Χαρίκλειας Σταυράκη 'Αναγνώστη. 'Εν Σμύρνη, 1861. Τύποις ΔαμIANOY. 4X14.2, σ. (γ') † 68 (θαμάσιο εΐνε τό σήμα του ΔαμIANOY : μιá κοπέλλα που κλαΐει μπροστά σε νεκρικό κρεβάτι με τέσσερις λαμπάδες: δίπλα μιá ύδρία). (Βιβλ. Βουλής).

στὸν Ἰάκινθο. "Ἐμαθε γράμματα, ἀγάπησε τὸ θέατρο καὶ τὸ δράμα. "Ἐγινε κι αὐτὸς θαυμαστῆς τοῦ Ρακίνα. Πιὸ θαυμαστὴ ἐπιβίωση δασκάλου σὲ μαθητὴ ἀμφιβάλλω ἂν μπορεῖ νὰ γίνει. "Ἐκανε δάσκαλος κι ὕστερα σχολάρχης στὴν Ἁγιά-Παρασκευὴ (105) καὶ γιὰ λίγο στὰ χωριά τῆς Γέρας (106). Πέθανε κατὰ τὸ 1920.

Σὰν τὸ δάσκαλό του, ὁ Κουσβῆς ἐτύπωσε τὴν ἐρασιτεχνία τῶν Λεσβιακῶν χωριῶν. "Ἐδινε κι αὐτὸς γ.ο.ρ.τές, παραστάσεις, ἐπιδείξεις—δὺα ὁάσεις ἑλληνισμοῦ στὶς ἔρημες μέρες τοῦ ἀλύτρωτου νησιοῦ. "Ἐβγαλε ἀκόμα νέος, μιὰ μετάφραση τοῦ δράματος τοῦ Ρακίνα «Βρετανικός» (107), ποῦ παίχτηκε ἀπὸ ἐρασιτέχνες πολλὲς φορές στὰ χωριά, ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Ἄργότερα ἔβγαλε κι ἓνα δικό του πρωτότυπο δράμα, τὰ «Παναθήναια» (108). Τρέχανε τότε μακριὰ γιὰ νὰ βροῦν ὑποθέσεις κατάλληλες νὰ χορτάσουν τὸν πατριωτισμό τους. Ἰποθέσεις ἀπ' τὴν ἀπώτατη ἑλληνικὴ ἱστορία, κατάλληλες νὰ συμβολίσουν καὶ νὰ ἐμπνεύσουν τὴν πραγματικότητά τους τῆ βαριά. Ἄλῃθεια, τὰ Παναθήναια τοῦ Κουσβῆ παίρνουν ἔτσι τὴ γνωστὴ ὑπόθεση τῶν Πεισιστρατιδῶν, ὥστε νὰ γίνετα ἓνα συμβολικὸ κήρυγμα ἐλευθερίας γιὰ κάθε ἀλύτρωτο, κάθε σκλαβωμένο.

Ἐπὶ τέλους ἐνίκησαμεν τὴν νίκην μας
εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν διακηρύξατε,
συστρατιῶται. Ἐθραύσθη τῶν δυναστῶν
πλέον τὸ κράτος καὶ ἡ φιλῆ μας πατρίς,
αἱ κλειναὶ καὶ ἔνδοξοι Ἀθῆναι, ἀφ' οὗ
ἤδη ἀνέλαβεν ἐλευθερίαν καὶ
ἰσονομίαν, ἃς δοξάζῃ χαίρουσα
τοὺς εὐτόλμως προκινδυνεύσαντας ὑπὲρ
αὐτῆς γενναίους ἥρωάς της. Δόξα
καὶ τιμὴ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς φιλάτης ἡμῶν
καὶ ποθητῆς πατρίδος πολεμήσαντας.

"Ἡ ἓνα ἄλλο κομμάτι — ποῦ θυμίζει, ὅπως δὰ καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου, τὸν Ἰάκινθο.

Πόσον ἄλλοτε φαιδρὰ καὶ λαμπρόφορος
ἡ σεπτὴ αὐτὴ ἀνέτελλεν ἡμέρα
εἰς τὰς ζηλωτάς καὶ εὐκλεεῖς Ἀθῆνας,
φέρουσα πολλὴν
καὶ δόξαν καὶ τιμὴν!

Ἄλλὰ σήμερον οἱ βδελυροὶ δυνάσται
τὸ Ταρτάρειον ζεῦγος τῆς ἀνομίας

(105) Τὸ 1874 τὸν βρῖσκω ἐκεῖ (Γ. Ἄρ. Ἀνάλ. Οἰκ. Ξενοφ. δ. π. σελ. 95 β).

(106) Τὸ 1877 τὸν βρῖσκω στὸν Παλιόκηπο (Πιττακός, Α', σελ. 48 β καὶ 64 β, ὅπου καὶ μερικὰ αἰνίγματα καὶ προβλήματα του).

(107) Βρετανικός, Τραγωδία I. Ρακίνα, μεταφρασθεῖσα ἐλευθέρως ὑπὸ Ε. Γ. Κουσβῆ, Μυτιλήνη. Τύποις Γ. Ἀρχοντοπούλου, 1872. —8ο (20.1X12.8) σελ. 55. (Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει σημασία βιβλιογραφικὴ, γιὰτι εἶνε ἀπ' τὶς πρῶτες ἐκδόσεις τῆς Λεσβιακῆς τυπογραφίας. Σπαν. Παρ' ἑμοῦ).

(108) Παναθήναια, Τραγωδία εἰς πέντε πράξεις ὑπὸ Ε. Γ. Κουσβῆ. Ἐκδίδεται φιλοτίμῳ δαπάνῃ Γ. Δραγατζιῆ. Ἐν Ἀθήναις. Τύποις τῆς Προόδου 1884 — 8ο (20.2X12.9) σελ. 83. (Στὴ σελ. 83 σημ. τοῦ συγγρ. γιὰ τὴν ἔκδοσιν).

μέ τας άσεβείς και άπανθρώπους πράξεις
τήν τέρψιν άφαιροῦν
και λύτην τήν πληροῦν (109).

* *

Σπυρίδων Α. Ἀναγνώστου. — Συγγενής τοῦ Σταυράκη—
πατριώτης του και συνεχιστής του. Ἀσχολήθηκε με τὸ νησί και
γιὰ τοῦ νησιοῦ τήν προκοπή ἀφιέρωσε κι αὐτὸς τῇ ζωῇ του.

Γεννήθηκε (110) στὸ Μανταμάδο 1862. Ἀπὸ τὸ γυμνάσιο
τῆς Μυτιλήνης, ὅπου ἄκουσε τὸ Λαίλιο τὸ σοφὸ, πῆγε ἕνα-δυὸ
χρόνια στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Ἐκεῖ ἡ γλωσσολογία
κι ἡ λαογραφία με τὸ Χατζιδάκι και τὸν Πολίτη περνοῦσαν τοὺς
πρώτους τοὺς ἐνθουσιασμοὺς. Γύρισε ὁ Σπυρίδων δάσκαλος και
φίλος τῆς γλώσσης και τῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ του. Δασκάλεψε
τριάντα τρία σωστά χρόνια. Στῇ Μυτιλήνῃ πρώτα ἕνα χρόνο, ὕστε-
ρα στὸ Μανταμάδο (111), στὴν Ἀγιά-Παρασκευῇ και πολλὰ
χρόνια στῇ Σκαμιά, ὅπου και πέθανε τὸ 1916 στίς 26 τοῦ Φλε-
βάρη. Οἱ στερνές του οἱ μέρες ἀλαφρωθήκανε ἀπ' τὴν ἀναγάλ-
λια τῆς λευτερίας τοῦ νησιοῦ — τὸ ἰδανικὸ ποῦ ὄνειρευότανε και
κυνηγοῦσε τόσα χρόνια! (112). Στίς τελευταῖες μέρες τῆς κατο-
χῆς (113) κινήθηκε κι αὐτὸς πατριωτικά, μ' ὅλα του τὰ γρηατιά.
Τὸν πιάσανε, τὸν βασάνισαν, τὸν δέσανε ἀρμαθιά με πολλοὺς
ἄλλους Σκαμιώτες — μαζί τους κι ὁ Σταμάτογλου, ὁ πατέρας
τοῦ Μυριβήλη—και τοὺς τραβήξανε σ' ἕνα φοβερὸ βάραθρο ἔξω
ἀπ' τὸ χωριό. Σωθήκανε ἀπὸ τύχη, μὰ ἔπαθε ὁ Σπυρίδων ἀπ'
τίς τυραννίες, ποῦ σὲ λίγο τὸν φέρανε στὸν τάφο — με χῶμα πιά
ἐλεύθερο, με τὸ «σωτήριόν» του στὰ μάτια. Τί περισσότερο θὰ
ἤθελε ὁ ἐμπνευσμένος ἀπόστολος τοῦ ἑλληνισμοῦ;

Ὁ Ἀναγνώστης μελέτησε τὴ γλώσσα και τὴ λαογραφία
τοῦ νησιοῦ με ζῆλο και με ἀγάπη. Εἶνε ὁ πρώτος — κι ἀναντικατά-
στατος ἴσαμε σήμερα — μελετητῆς τοῦ νησιοῦ. Σ' ὅλα τὰ χωριά
μας, ὅπου ἀπλόοικός και παλιὸς ἄνθρωπος, ὅπου γρηὰ ἀγράμμα-
τη κι ἀγύριστη, θὰ βρῆ κανεὶς ζωντανὴ τὴ μνήμη τοῦ ἀκούρα-

(109) Μαθητῆς τοῦ Κουσβῆ εἶνε ὁ φιλόλογος καθηγητῆς Μυτιλήνης, Σμύρ-
νης (1912—20) και σχολάρχης Ἀγιά-Παρασκευῆς (1891—4 και 1895—1905) κ.
Χρῆστος Παρασκευαΐδης, ποῦ τελευταῖα ἀσχολήθηκε με τὴν ἱστορία και τὴν
παιδεία τῆς πατρίδας του Ἀγιά-Παρασκευῆς σὸ ντόπιο τῆς φύλλο «Νέος
Ἀγών» (ἀπὸ τὸ φ. 20 ὡς τίς 10 τοῦ Μάρτη 1935 συν.) και ἔβγαλε φέτος μετα-
φρασμένα σὲ στίχους με τὸ κείμενο μεταφρασμένο και βιογραφικὰ ση. ἰώματα
τὰ ποιήματα τῶν Λέσβιων μελικῶν Σαπφῶς και Ἀλκαίου.

(110) Γιὰ τὸν Ἀναγνώστη δὲν ἔχει γραφῆ τίποτα. Μιά βιογραφικὴ ση-
μείωση ἔδωσε ὁ Κ. Μ. Μιχαηλίδης (Ταχυδρόμος 1. 1. 35, σ. 1 ε).

(111) Ἐδῶ τὸν βρῖσκω στὰ 1880 (Γ. Ἀριστείδου, Βεν. ὁ Λέσβιος, σελ.
144 β) και στὰ 1889 (Γ. Ἀριστείδου, Σουλ. Ἠθ. Πλουτάρχου, δ. π. σελ. 211 β).

(112) Δὲν μπόρεσα νὰ δῶ τὸν Ἐπιμνημόσυνο στὸ βασιλεῖα Γεώργιο λόγιο
του, ποῦ κρίνεται ἐπαναστατικώτατα στῇ Χαραυγῇ Γ' 59—60 (15—31 Μάρτη
1913) σελ. 72. Δημοσιεύτηκε σὲ Λεσβιακὸ φύλλο κι ἦταν γεμάτος ἀπὸ πατριω-
τικὴ ἔξαση.

(113) Στὴν περίοδο αὐτῇ τῆς τρομοκρατίας ἀναφέρεται ἡ διήγησή του
«Τὰ φῶβια» ποῦ δημοσιεύτηκε στὸν Ταχυδρόμο με σημείωμα τοῦ Μυριβήλη.

ραστου συλλέχτη. Τὰ Λεσβιακά του (114) εἶνε ἓνα πολύτιμο καὶ μοναδικὸ βιβλίον τοῦ νησιοῦ. Πλούσιο σὲ ὕλικό, σωστά κι ἐπιστημονικά δουλεμένο—οἱ ἐρασιτεχνισμοὶ του εἶνε πολὺ λίγοι. Ἡ μεγάλη του ἔλλειψη εἶνε περὶ ἀφῆνει ἀμελέτητα κι ἀμάζωχτα τὰ ἰδιώματα τῆς νότιας Λέσβου (Πλωμάρια, Γέρα, Πολυχνιτὸ ἀκόμα καὶ Τελώνια). Κυρίως τῆ βόρεια περιοχή μὲ κέντρο τὸ Μανταμάδο μελέτησε. Ἐνὰ μέρος του περιέχει τὴ Γραμματικὴ—ἔδω ἔχουμε πολλὰς ἔλλειψεις. Ἄλλη, ἓνα πλούσιο Λεσβιακὸ γλωσσάρι. Τὸ τρίτον λαογραφικὰ σύλλεχτα—παραμῦθια, ἀνίγματα, τραγούδια διάφορα. Τὸ ἔργο βραβεύτηκε στὸ διαγωνισμὸ τῆς γλωσσικῆς Ἑταιρείας. Ἀξιόλογες εἶνε κι οἱ ἄλλες λαογραφικὲς (115) καὶ λεξικογραφικὲς (116) ἐργασίες τοῦ Ἀναγνώστη. Δέκα ἐννιά παραμῦθια καὶ ἄλλη ὕλη ἔδωσε ὁ Σπυρίδων στὸν Ρ. Kretschmer, πού τὰ πέρασε στὸ γνωστὸ βιβλίον του γιὰ τὴ Λεσβιακὴ διάλεκτο.

Ὁ Σπυρίδων εἶνε ὁ πρῶτος δάσκαλος τοῦ Μυριβήλη. Τοῦ ἔμαθε, μὸς εἶπε, τὴν κυριολεξία καὶ τὴν προσοχὴ στὸ γράψιμο—τὴ σωστὴ κι ἀφοριστικὴ ἔκφραση. Μαθητὴς του ἀκόμα, ἔγραψε ἓνα μεγάλο μυθιστόρημα σὲ καθαρεύουσα. Οἱ «Κόκκινες ἱστορίες» τοῦ Μυριβήλη, ἡ τότεσινὴ Λεσβιακὴ πεζογραφία ἔχουν πολὺ νατουραλισμὸ, πολλὴ λαογραφία ἡθογραφήμην.

Κι ἀλήθεια, στὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς Λέσβου ὁ Σπυρίδων Ἀναγνώστου κατέχει σημαντικὴ θέση. Εἶνε ὁ Πολίτης τῆς. Στέκεται στὸ μεταίχμιον δυὸ μεγάλων περιόδων, αὐτῆς πού κλείνει μὲ τὴ Σχολὴ τοῦ Ἀναγνώστη—τῶν λογίων, τῶν δασκάλων, τῶν ἐμπνευσμένων πατριωτῶν—καὶ μιὰς ἄλλης πού ἀνοίγεται γύρω στὸ 1900 μὲ τὸ πνευματικὸ ζύπνημα, μὲ τὴν εἰσαγωγή τῶν ἰδεῶν, μὲ τὴ δημοτικιστικὴ κίνηση, μὲ τὴ Λεσβιακὴ πεζογραφία, τῆς ἐποχῆς πού συγκεντρώνεται γύρω στὴ Χαραυγὴ, γύρω στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ. Ὁ Ἀναγνώστης ἔστρεψε τὰ μυαλὰ πρὸς τὸ λαό, πρὸς τοὺς θησαυροὺς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς του. Ὁ ἀγώνας του εἶνε ἀνεπιφύλακτος :

«Τὸ θλιβερὸν ὅμως εἶνε, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη κινδυνεύει τέλεον ἢ ἀπολεσθῆ. Κινδυνεύει . . . ἐκ μέρους τῶν Λεσβίων» ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ παιδιόθεν ζήσαντες, ἀποκαθίστανται πολλαχοῦ τῆς νήσου, προσπαθοῦντες νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐν τῷ τόπῳ τῆς διαμονῆς των τὴν καθαρεύουσαν λεγομένην γλῶσσαν, ὡς καὶ ἔθιμα ὅλως ὀθνεῖα. Ἄλλ' ἀσυγκρίτως μεγαλεῖτερον κλονισμὸν ὑπέστη καὶ ὀφίσταται ἡ γλῶσσα τῶν Λεσβίων ὑπὸ πολλῶν ἀπαιδῶν διδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, οἱ ὅποιοι

(114) Σπ. Ἀναγνώστου, σχολάρχου, Λεσβιακά, ἦτοι συλλογὴ λαογραφικῶν περὶ Λέσβου πραγματειῶν, βραβευθεῖσα τῇ 23 Μαρτίου 1903 ἐν τῷ γλωσσικῷ διαγωνισμῷ διὰ τοῦ πρώτου τῆς ἐν Ἀθήναις γλωσσικῆς Ἑταιρείας βραβείου. Δαπάνη Ε. Κ. Καλλιγέρη. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου 1903. — 80 (20.1X12.2) σελ. 157 [1] † 272. Ἡ κρίσις τῆς Ἐπιτροπῆς στὴ σελ. 263. Δὲν μπόρεσα νὰ δῶ πούθενά τῃ «Συνοπτικῇ περιγραφῇ τῆς Λέσβου», ἔργο του πού εἶχε μὴ σ' ὅλα τὰ σχολιά τοῦ νησιοῦ (1886).

(115) Πανηγύρεις ἐν Λέσβῳ, Χαραυγὴ Δ' (1911) τεύχ. 4.

(116) Ἡ λέξις «μάτι» ἐν τῇ Λεσβιακῇ διαλέκτῳ, Χαραυγὴ Δ' (1912) τεύχ. 45-6. Δύο λέξεις ἐκ τῆς Λεσβιακῆς διαλέκτου, Ἀθηνα, ΚΕ' (1913) σελ. 226-276. Λέξεις ἐκ τοῦ Λεσβιακοῦ ἰδιώματος, Ἀθηνα ΚΗ' (1916) σελ. 24-37.

ἐλληνικήν μάθην ἐπιδεικνύοντες, λαλοῦσι γλώσσαν λίαν ἀρχαίζουσαν, μυσσητόμενοι τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ὡς χυδαίαν καὶ τριβάρβαρον, πολέμιοι δὲ ἔνεκα ἀγνοίας τῶν ἐλληνικῶν ἡθῶν καὶ ἔθιμων καθιστάμενοι, πολλὰ μὲν τῶν πατρῶν παριστῶσιν εἰς τὸν λαόν ὡς ἀνοησίας καὶ γλωσσῶς ἀναχρονισμὸς, πολλὰ δὲ τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων ἡσμάτων τομῶσι ν' ἀντικαθιστῶσι δι' ἰδίων σχολαστικῶν ποιημάτων, τὸ δὲ χεῖριστον, κηρύττουσιν ἀπὸ τῆς Ἑβρας τῶν σχολῶν πόλεμον ἀδιάλλακτον κατὰ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, ἀσπληρῶς ἐπιβάλλοντες εἰς μαθητὰς καὶ μαθητρίδας τὴν ἀπομάθησιν τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης. Εὐκόλον δὲ εἶνε νὰ φαντασθῆ τις, ὅποιον δλεθρον εἰς τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ πάτρια ἐπήνεγκον καὶ ἐπιφέρουσι εἰσέτι οἱ ἐκ τῶν σχολῶν τούτων ἀποφοιτῶντες» (117).

Πρόδρομος Α. Ἀναγνώστου (1871—1935).— Ὁ μικρότερος ἀδερφὸς τοῦ Σπυριδῶνα εἶχε καλλιτεχνικώτερη ἰδιοσυγκρασία καὶ ἔκανε πράξῃ τίς γλωσσικῆς θεωρίας τοῦ ἀδερφοῦ του. Ἀσχολήθηκε καὶ αὐτὸς μὲ τὴ λαογραφία τοῦ νηιοῦ (118), μὰ τὸ ἔργο του εἶνε κυρίως λογοτεχνικό. Διηγήματα (119) μὲ ὑποθέσεις Λεσβιακῆς, παλιῆς, νοσταλγικῆς, χωριάτικης. Ἀνθρώποι παλιοί, ἐπεισόδια περασμένα, πού στέκουν ἀνάμεσα στὸ θρόλο καὶ στὴν πραγματικότητα, στὴν ἱστορία καὶ στὴ φαντασία—πάνου ἀπ' ὅλα χρώμα ζωηρὸ Λεσβιακὸ. Ἡ ἀφήγησή του σὲ τραβᾷ. Ὁ Πρόδρομος εἶχε τὴ χάρη καὶ τὸ μάγιο τοῦ παραμυθᾶ. Τὰ «Μενεξεδάκια τῆς Φρόσως», «Ἡ γυρτοπούλα», εἶνε ὡμορφα διηγήματα, γεμάτα ποίηση καὶ χάρη. Στὸ μυθιστόρημά του «Ἡ ματωμένη ἀρχοντοπούλα» ξετυλίγει τὸ σπαραχτικὸ θρόλο μιᾶς ἀτυχῆς κόρης τῆς τουρκοκρατούμενης Λέσβου. Τὸ ἔργο διαβάστηκε ἀπ' τὸ κατώτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ ξανάληψε τὴν πραγματικότητά του στὶς ἀπλῆς λαϊκῆς ψυχῆς—ὁ μόνος τίτλος τῆς ἀληθινῆς τέχνης. Ὅ,τι τὸ ζημιώνει, εἶνε ἡ ἠθικολογία του καὶ οἱ περιττῆς πολλῆς φορῆς παρεκβάσεις του.

Μορφωμένος κληρικός ὁ Πρόδρομος, χρησιμοποίησε τὰ λογοτεχνικά του χαρίσματα καὶ στὸ κήρυγμα, πού τὸ ἔκανε σωστῆ

(117) Λεσβιακά, ὁ. π. προλεγ. σελ. 16-16'.

(118) Ἐλενίτσα ἢ Προαγματεία περὶ Κούνιας. Δημοσιεύθηκε σὲ ἐπίμετρο στὰ Λεσβιακά, ὁ. π. (σελ. 254-62), Λεσβιακῆς παροιμίας, Λεσβιακά φύλλα Α' (1928), σ. 74 κ. π. Γύρω στὴ λαογραφία τοῦ νηιοῦ μας (μεγάλῃ μελέτῃ σὲ πολλὰς συνέχειας) Ταχυδρόμος (Μυτιλ.) 1930. Πῶς διαλαλοῦσαν οἱ ἀντελάληδες πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια. Δημοκράτης; (Μυτ.) 13, 14 καὶ 15 Ἀπριλ. 1932.

(119) Λογοτεχνικὰ ἔργα του: 1) Τὸ μοσαναθωρεμμένο βασιλόπουλο (διηγ.) Λέσβος (Μυτ. πανηγ. τεύχ.) 8 Νοεμβρ. 1913, 2) Οὐράνια ἀνθή (διηγ.) Εἰκονογ. Ἐθνικὸς Κήρυξ, I (1920) τεύχ. Ἰαν. 3) Ἡ γυρτοπούλα (διηγ.) Ποιμὴν Α' (1933) τεύχ. Ἰαν. σελ. 14 καὶ Φεβρ. σελ. 37, 4) Τὰ μενεξεδάκια τῆς Φρόσως (μυθιστ.) Δημοκράτης (Μυτιλ.) 1—20 Αὐγ. 1933. Στὸ Δελτίο τῆς Μητροπόλεως Μηθύνης, 1929—1933, τὰ διηγήματα: 5) Ἡ ἐπιγραφή, 6) Ὁ βασιλιάς, τὸ κρασί καὶ οἱ γυναῖκες, 7) Τὸ παράθυρο πού ἀνοίγει μιά φορὰ τὸ χρόνον, 8) Παντοῦ ἡ ζωὴ, παντοῦ ὁ θάνατος, 9) Τὸ ἄλωνα πού δὲν ἔτελεινε τὸ σιτάρι του, 10) Τὸ δῶρο τῆς βασιλοπούλας, 11) Ἡ ματωμένη ἀρχοντοπούλα, μυθιστόρημα. Μυτιλήνη. Τύποις Καλλιτεχνικοῦ Δημοκράτου 1935—80 (Πω-11-9) σελ. 206 (ἡ πρώτη ἐξδ. στὸν Ποιμῆνα 1933-5). Τὸ κείμενον τοῦ ἔργου: ὁ Ε. Γ. Κλεόμβροτος, Ποιμὴν Γ' (1935) (Μάρτ.-Ἀπριλ.) σελ. 94, ὁ Μυτιλ. Τάκος, Λεσβιακῆς Τύπος, 18 Μάη 1935, σελ. 1 δ-ε καὶ ὁ Ἰωάννης Ὀλύμπιος, Δημοκράτης; 6 καὶ 7 Ἰουν. 1935.